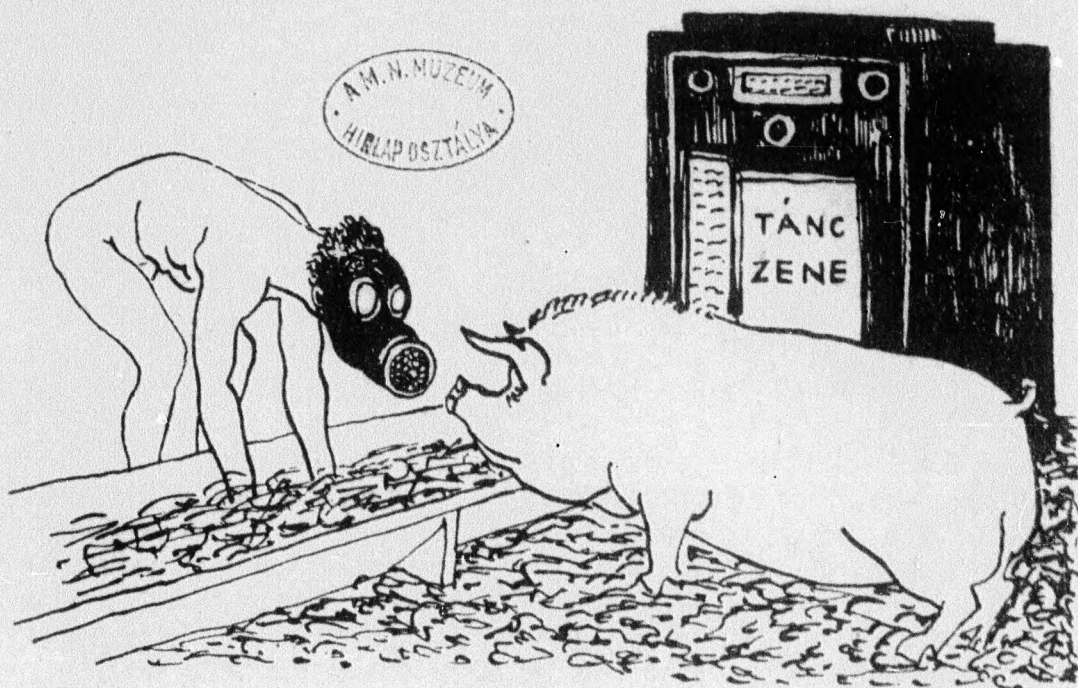

51-52.

ÉS KÉRDI A DISZNÓ: ENDEM AZÉRT ÖLNEK MEG HOGY
MEGEHESSENEK. ÉS MIT GONDOLSZ MIÉRT ÖLNEK
MEG TÉGED?

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

az 51. szám tartalomjegyzéke: reflexiók (kassák lajos) ● négy vers (berda józsef) ● a társas élet szellemi alapja (hort dezső) ● a kultúra keletkezése (nagyfalusi jenő) ● nyári ének (vészi endre) ● őszi este az erdőn (keleti jenő) ● maxim gorkijról (gró lajos) ● gorkij levele romain rollandhoz (közli: k. zs.) ● egyedül (murányi-kovács endre) ● tavaszi fuvallat (körmendi mártá) ● a szocializmus válságproblémái (tamási györgy) ● bernece-baráti legenda (bánáti oszkár) ● hozzájárulás egy világsikerhez (murányi-kovács endre) ● wilhelm reich: die sexualität im kulturkampf (f. péter pál) ● kassák lajos új regényéről (gró lajos) ● buchinger manó: tanuvallomás (gró lajos) ● murányi-kovács endre: börtön (havas endre) ● a szocialista átértékelés kérdéséhez (havas endre) ● jean cocteau: fénykép (ford.: radnóti miklós) ● rajz a címlapon ● műmelléklet: gorkij portréja (linómetszet) ●

1936 november IX évfolyam 51 szám

Reflexiók

(A francia baloldali írókhoz)

Kissé talán nevetségesnek látszik majd, hogy én innen, az Isten háta mögül levelet küldök önökhöz, amelyben ismeretlenül és kérdezetlenül is elmondom némely kényes dolgokra vonatkozó észrevételeimet, aggodalmaimat és intelmeimet. Eleve beismerem, hogy nem a símülkony barátság, hanem a harcok nyughatatlanság szól belőlem, amely nemcsak emberi, de írói természetem is. A harc egyszerűen az életet jelenti számomra és hálás vagyok a sorsnak, hogy íróvá lettem, mert szerintem írni annyi, mint harcolni — olyan eszközökkel harcolni, melyek nem becstelenítik meg a küzdelem célját. Mindig is elítéltem azokat az írókat, akik úgy használják tollukat, mint a brigantik törököt, és végzetesen káros lényeknek tartom azokat az írókat, akik kétértelműen beszélnek: miközben a testvériségről fecsegnek testvérük pusztulását készítik elő s ha az elnyomottak és szűkölködők oldalán a szabadságról énekelnek, az elnyomók kegyeiért sóvárognak. Egészen más mértékkel mérem az írókat, mint az egyszerű halandókat, bár ő is csak egyszerű halandó. Megfordítom a régi axiomát és azt mondom: amit szabad az ökörnek, nem szabad Jupiternek! Az írók nagy része ma szívesen áll be a politika szekere elé öszvérnek és szívesen fürdik meg a faji, nemzeti vagy pártszónokok kétes dicsőségében. Valószínű, hogy ennek nem az írók gerinctelensége és tehetetlensége az oka, hanem a kor, amely ezeket az írókat szülte és saját képmásává alakította. Tudjuk az író is társadalmi ember, ő sem szabadíthatja fel magát az uralkodó szokások, materiális rendszerek és etikai normák hatása alól — ezt tudjuk és mégis úgy hisszük, az igazi író elhivatottsága a megrögzött szokások és megmerevedett erkölcsi dogmák határvonalain túl kezdődik. Ha tehát írókról beszélek, nem azokra gondolok, akiket dicsőséghez segítettek írásaik, hanem, akik közkinccsé nemesítették írásaikat. Sokáig őszinte bizalommal hittem, hogy a modern francia irodalom kiváló képviselői a szellem emberének mintaképeül szolgálhatnak előttünk. Ma megrendülten veszem tudomásul, ami Párisban történik s ha tegnap örömmel üdvözöltem Romain Rolland, André Gide, Louis Aragon és a többieknek a szociális mozgalmakhoz való nyílt csatlakozását, ma szinte kétségbeesetten tiltakozom politikai eltévelyedésük és gyámoltalanná vált írói magatartásuk ellen. Lehet, hogy túlsötéten látom a helyzetet — bár így lenne — de valószínűbb, hogy az ő kezükben hunyt ki a fáklya, melyet nem kis önérzettel a szellemi világosság magjának szerettek nevezni.

Tisztelt uraim, hogy enyhítem szomorúságomat, a napokban átforgattam az Önök nagy klasszikusának, Viktor Hugonak 1793 című történelmi regényét. Megdöbbenően aktuális olvasmány. Romantikus stílusával és szentimentális meséjével végtelenül távol van tőlünk és lényegében mégis annyira azonos velünk, hogy hajlandók lennénk írójával közvetlenül vitába szállni és ugyanakkor hódolattal adózunk neki a „szellemért, ami művét betölti és a tanulságokért, amikkel szolgál.” Aki képes a zseniálisan nagyszerűt a szentimentális dagályosságoktól

elválasztani, annak a számára valóban élményt, etikai és esztétikai gyönyörűséget jelent ez a könyv — de mégis olvasása közben, mintha kissé túlzottnak éreztem volna az Önök méltatását, amellyel Viktor Hugót, a mestert, halálának ötvenedik évfordulója alkalmával ünnepelték. Kissé talán túlzott volt a cikkek jelzőgazdagsága, a hang fortisszimója, de ki ne örült volna magának a ténynek, annak a megbecsülő tiszteletnek, amellyel a legmodernebb francia írók adóztak klasszikus elődjüknek? Philippe Soupault írta az évforduló alkalmával: „Az elhangzott vitákban azt mondják, hogy az öreg Hugo megzavarta a tömegek lelkét. Pedig az egész generációban, amely átélte a háborút, fasizmust és egyéb más borzalmakat, senki se talált egyetlen olyan szót, mint amit Hugo a Büntetések c. kötetében kifejez.” Jean Cassou pedig azt mondja: „Ugy érezzük most, hogy az összes gúnyolódók ellenére csodálatunk minden lelkesedésével térünk meg a már kissé elfeledett Hugohoz, a nagy Hugohoz, aki a szörnyű látomások költője, a püspökök, királyok, istenek ellensége és az emberek prófétája.” Még tovább idézhetném a dicsérettel és hódolattal telített mondatokat, de ennyi is elegendő ahhoz, hogy a mai francia íróktól számonkérjük a hugói örökséget, amelyet maguk fedeztek fel és a nyilvánosság előtt örömmel vállaltak. Hugót vállalni pedig annyi, mint hűnek maradni a független költői szellemhez. Hugo nemcsak bűvös mesemondó, hanem racionális gondolkodó is volt. Nemcsak humanista, hanem forradalmár is. Nemcsak szövirágokat gyártott, hanem a szellem kötelességére és jogaira is gondolt, mikor azt mondta: „A költő megkötöttség és láncok nélkül éljen. Legyen szabad, hogy elzárhassa az utat a hazugságok elől bármely oldalról és bármely párttal jöjjenek is azok, hogy szembe fordulhasson az érdekek által kormányzott elvekkel, hogy segítséget nyujthasson minden nyomorúság felé, meghajolhasson minden önfeláldozás előtt. A természetben éljen és a társadalomban lakjon. Műveiben legyenek tanácsok a jelenkor számára és álmok vázlatai a jövőről.” Ime az öreg Hugótól örökölt törvények, amik még ma is kimeríthetetlenül gazdagok és áttörhetetlenek a költők számára. Mennyi igazság izzik ezekben a mondatokban és milyen leálcázó fényt vetnek az utódokra. Az igazi Viktor Hugót sohasem volt aktuálisabb felmutatni „modern, forradalmi” rajongói előtt, mint éppen napjainkban. Az 1793, francia polgárháborúja hosszú idők múlásával is, mintha ikertestvére lenne napjaink spanyol polgárháborújának. Ott franciák a franciák ellen, itt spanyolok a spanyolok ellen, akkor az ellenforradalmárok az angolok beavatkozására spekuláltak, most a gyarmati hadsereggel mézáróltatja le testvér a testvért. Hogy akkor, hogyan záródott le a hatalmas küzdelem, azt tudjuk, a forradalom elbukott, de a társadalmi rendszer gyökeres változása bekövetkezett. Hogy miként végződik a spanyol testvérháború, nem jósolhatjuk meg előre, a baloldali írókra váró szerep azonban világos előttünk. Szeretném hinni, hogy ebben egyetértünk. Hiszen Önök is bizonyára emlékeznek rá, hogy Hugo hogyan szemlélte a nagy forradalom borzalmait, nem pártérdekek szerint, hanem az általános emberi igazságosság érdekében, mint egy reflektor világított rá a tényekre és mégis minden szavával és helyzetrajzával a haladás ügyét szolgálta. Bizonyára emlékeznek Robespierre, Danton és Marat disputájára és arra a fejezetvégre, amelyben az író a vendéi helyzet ismertetésének

végső konkluziójaképen megállapítja: „Barbárok ellen a fenevadak.” Hugo pártatlanul ítelt, de éppen ez az elfogulatlansága tette a haladás örök bajnokává, a forradalom szentesítőjévé, ahogyan szerinte az enciklopedisták és a szabadszellemű költők voltak a forradalom előkészítői. Milyen hatalmas örökség és világos útmutatás ez a mai francia baloldali írók számára! Élni tudnak-e ezek az írók a nagyszerű örökséggel és járni tudnak-e az úton, amelyet az ősök megnyitottak előttük? Ez a kérdés és egyelőre nem-mel kell rá felelnünk.

Tisztelt uraim, az előre bocsájtott hosszú bevezető után rátérhetünk a dolog lényegére. Hugoról csak azért beszéltem, hogy valamennyire felvázoljam a mai francia baloldali író művészetszemléleti és társadalomforradalmi tradícióit. Korunk kritikus pillanatai nem egyedül valók a francia történelemben, amely nagy forradalmával világtörténelmet csinált. A francia irodalom társadalomformáló jelentősége sem ismeretlen előttünk és ezért jogos a kérdés, hogy milyen célirányba tekintenek, mennyiben maradnak meg független szellemeknek és milyen eszközökkel dolgoznak a mai francia írók? Kétségtelen, hogy a Népfronthoz való odaállásukkal szellemi irányzatuk korszerűségét demonstrálták, de vajjon nem követtek-e el jövátéhetetlen hibát, hogy fenntartás nélkül pártszolgálatra jelentkeztek? Ennek a pártszolgálatnak a káros volta, emberi kicsinyessége az orosz ügyekkel szemben elfoglalt magatartásukból tűnik ki a legvilágosabban. Az orosz forradalom ügyét a francia baloldali írók személyes ügyüknek tekintik s így véleménynyilvánításuk az írói szellem etikai megnyilatkozását is jelenti. Tudomásul vesszük, de úgy tartalmában, mint formájában hibáztatjuk.

Ahogyan valamennyien tudjuk, az egyszerű tény: 1936 augusztus 25-én hajnalban tizenhat, úgynevezett, öreg bolsevikot végeztek ki Moszkvában. Zinovjevet, Kamenjevet és társait, olyan férfiakat, akik majdnem valamennyien jelen voltak a bolsevik mozgalom elindulásánál, Lenin vezérkarához tartoztak, kirobbantották, megszervezték a forradalmat, részt vettek a vörös hadsereg felállításában, a két ötéves gazdasági terv végrehajtásában, belpolitikai és külpolitikai tényezők voltak úgy az orosz nép, mint az európai nagyhatalmak szemében. Történelmi szempontból személy szerint is nagy részben az ő dogmatikus fanatizmusuknak, harci készségüknek, könyörtelen akaratuknak tudható be, hogy az összeomlásból forradalom, a forradalomból reális államforma lett. A kivégzettek munkásságát eléggé ismertük ahhoz, hogy általános véleményt alkothassunk felőlük. Sohasem voltunk elvakult híveik, nem tartottuk őket az égből alászállott megváltóknak, úgy számoltunk velük, mint elszánt, emberi gyűlölettől fűtött és álmokat kergető, látszatra modern, lényegükben konzervatív politikusokkal. Nem egyszer elvakultaknak neveztük őket, irreálisnak véltük terveiket, időszerűtleneknek eszközeiket — de végső soron kétséggel megállapítottuk, hogy a maguk nemében és a saját körülményeikhez képest kimagasló alakjai napjaink történelmének. Ma már annak is, aki dicsőíti és annak is, aki gyűlöli az új orosz államformát, el kell ismernie, hogy ez az új államalakulat létezik s mint számottevő nagyhatalom szerepet játszik az emberi társadalom jelenében és

jövöbeni alakulásában. Mint a sztalin rezsimek esküdt ellenségeit végezték ki őket s mi megállapíthatjuk, hogy nem csak a mai rezsimek ellenségei voltak, hanem az elismert és dicsért sztalin reálpolitika előkészítői, fundamentális megalapozói is. Ők „likvidálták” a burzsoáziát és az ő munkálkodásuk segítségével alakult ki a mai Oroszország „osztálymentes társadalmi egysége”. Hogy ez az osztálymentes társadalmi egység milyen képet mutat a valóságban, arra szolgáljon példaképpül éppen az eszme legelszántabb szövevénye, a tegnapi, fenntartás nélkül elismert vezérek kivégzése. Ennyi a puszta tény, hogy közben milyen politikai intrikák, hatalmi előzködések, személyi gyűlölködések és egyéb szövevényes aknamunka játszódott le, pontosan nem tudhatjuk, de a lényeg szempontjából nem is tárgyalható meg ezen a helyen. A francia baloldali írók legalább annyit tudnak az orosz közelmultról és a mai belügyek állásáról, mint mi s most azért fordulok hozzájuk, mert a tizenhatszoros kivégzéssel szemben nyilvánított magatartásukat nem csak szocialista ellenesnek, hanem általános emberi szempontból is antihumanisztikusnak, majdnem ellenforradalminak, a legkíméletesebben szólva: szánalmasan együgyűnek tartom. Megéltük, hogy a forradalmi tradíciókkal átítatott és magukat még ma is a legszabadabban kifejezhető francia írók, a haladás szellemi képviselői, sem az emberiség, sem a szocialista mozgalom nevében nem emelnek szót a moszkvai kivégzések ellen. Mint a pártfegyellemmel agyonnyomorított Fejbólító Jánosok, nemcsak tudomásul veszik a tragédiát, hanem szentesíteni is iparkodnak gondosan megválogatott, az igazságot elleplező irodalmi frázisaikkal. Lehetetlen, hogy Romain Rolland „az élő lelkiismeret szava”, André Gide „a megtért apostol” és a többiek, valamennyien az új Prozeliták, ha emberiségük belső sugallatára mertek volna hallgatni — némák maradhattak volna az orosz rémdrámával szemben, vagy éppen helyeselni tudták azt. S ha így lenne, akkor ezeknek az uraknak semmi joguk ahhoz, hogy vezető, hangadó szerepet követeljenek maguknak a mai válságos helyzetben, a társadalmi jobb és baloldal gigantikus mérkőzésében. Micsoda megcsúfolása az a francia szabad szellemnek, az írói hivatásnak, mikor Louis Aragon a Salle Wagram-ban, a legszűkebb látókörű pártmamelukhoz illően a felizgatott és tájékozatlan tömeg előtt árulóknak, akasztófárávalóknak minősíti tegnapi vezéreit, azokat az elvtársait, akik az ő mai Oroszországát tűzön és véren át a szörnyű romhalmazból megmentették? Ó, örök Mitlauferek, mért jöttetek át onnan a tulsó oldalról, ha itt sem tudjátok megtalálni emberhez méltó helyeteket? Ott hűséges kiszolgálói voltatok az uralkodó osztálynak és itt máris szolgálatába álltatok az uralkodó pártnak. Testőrgárdának szegődtetek a hatalom birtokosai mellé, igazatok van: akkor lehet az író lehangosabb, ha a kormányhatalom ígeit ordítja és akkor érhet legkönnyebben a legmesszebb, ha sodortatni hagyja magát. A többit vigye el az ördög, a forradalmárokat is, ha azok a forradalom hatalmasainak önkénye ellen mernek fellépni. De különben is nem csak erről van szó. Nemcsak e kivégzett forradalmárokról, hanem a vergődő orosz forradalomról is.

1561

munka

Tisztelt uraim, mind, akik Romain Rolland, André Gide hallgatásával és Louis Aragon szónoklataival azonosították magukat, tudják-e azt, hogy a tizenhat kivégzés, Radek, Bucharin és a többiek bebörtönzése nem egy tisztogatási folyamat befejezését, hanem inkább a jobbra fordult orosz politikai vonal nyílt bevallásának kezdetét jelenti? Tudják-e azt, hogy a burzsoázia „likvidálása” után, most az öreg bolsevikokat tették el láb alól s miközben ezeket a sorokat írom a Pravdában már újabb gyanúsítások, vádaskodások, halálos fenyegetések jelentek meg Pjatokov, Szokolnikov és társaik ellen, olyan személyek ellen, akik eddig szintén a legtekintélyesebb szovjetfunkcionáriusok közé tartoztak. Tudják-e hogy a törvénykezésnek ez a formája a legprimitívebb társadalmi jogszokásoknak sem felel meg, s az a bíróság amely ennyire kivonja magát a nyilvánosság ellenőrzése alól, kiérdemelte a szociális lelkiismeretű ember teljes bizalmatlanságát? Tudják-e, hogy ezek a világosan meg nem indokolt, de annál félelmetesebb konoksággal végrehajtott ítéletek végső kifejlésükben az Önök kommunista pártjának véres pusztulását is eredményezhetik? Tudják-e azt, hogy amire Önök augusztus 25-ike óta még mindig a megszállottak rajongásával tekintenek, — ebben a pillanatban sokkal közelebb áll a sztalini bürokrácia önkényuralmi rendszeréhez, mint a Lenin elgondolta szociálista társadalmi ideálhoz?

Tisztelt uraim, Sztalin diktaturája ellen lázadó öreg bolsevikokat kivégezték, — rendben van — mondják Önök — ha rendet akarunk, magunknak kell megteremtünk a rendet. Valóban úgy beszélnek, mint ahogyan 1793-ban beszéltek az Önök derék ősei: „kegyelem és irgalom nélkül”. Ezt úgy látszik Önök is megtanulták, de mit tanultak Thermidor 9-ének történetéből? A bűnösöknek meg kellett halniuk a rend érdekében, de honnan tudják Önök, hogy ezután a sortűz után milyen célja és formája következik a rendnek? Ki biztosítja Önöket arról, hogy a tizenhat ember sírja fölött az osztály nélküli államban, az Önök ideális Oroszországában nem egy új osztályklicknek, a sztalini bürokráciának rendi virágai fognak kihajtani? Sztalin utódául már ma is Voroszilovot emlegetik és honnan tudják Önök, hogy a vöröshadsereg istenített vezére a rend nevében nem lépteti-e életbe a katonai diktatúrát? Rend nevében — mondom — mert az orosz hatalmi politika már abba a szakaszába fejlődött, hogy az ország keretein belül forradalmárnak lenni rendellenességet jelent. Magától értetődik, hogy ilyen okoskodás alapján a fennálló rend leghathatósabb védelmezője csakis a katonai diktatúra lehet.

Tisztelt uraim, mindez persze csak eshetőség és lehetőség, az is lehet, hogy egészen másképp alakul a jövő valósága, — de a komoly politikus nem hagyhatja figyelmen kívül az eshetőségeket és a hivatott író nem hunyhat szemet a tragikus pillanatok előtt. Gondoltak-e Önök mindezekre, mikor a moszkvai kivégzések hatása alatt hirtelen megnémultak, vagy helyeslő kórusba kezdtek? Ha nem gondoltak rá, akkor minél gyorsabban adják fel a politikus csizmadia szerepét, ha pedig gondoltak rá és mégis úgy cselekedtek, ahogyan az látható és hallható volt, akkor tegyék le az irodalom nemes eszközeit, mert akkor

1563
Önök politikusnak felelőtlen poéták, íróknak pedig politikus csiz-
madiák. Természetesen ez a végső következtetés azoknak szól, akik
érdemmel magukra is vehetik.

A rajongó fantasztákkal és könyörtelen demagógokkal szemben
kicsiny magamat azok közé az írók közé számítom, akik nem lehet-
nek némák és nem lehetnek az összezavart tömegek elé állított párt-
szónokok. Az írás harc a számunkra, de a harc nem az érdekek által
kormányozott elvek, hanem a szenvedő ember érdekében folyik.

Ne politizáljuk el irodalmunkat és ne akarjuk a politikát irodal-
mosítani. Magam részéről szívesen tartok ki Hugo mellett, aki azt
mondja :

„A szellem is táplál : az értelem is emlő. Van valami hasonlóság
a szoptatódajka és a nevelő között : a szoptató a tejét adja oda, a ne-
velő a gondolatait. Gyakran a nevelő sokkal inkább atyja a gyermek-
nek, mint a vérszerinti atyja, mint ahogyan gyakran a szoptatódajka
anyább az anyánál.”

Régi, romantikus, banális igazság ez, — de úgy érzem még min-
dig igazság. S mivel az igazságot, a divatügynökök szokásával ellen-
tétben, nem a különössége, hanem általános lényege szerint értelmez-
zük — megmaradok az öreg Viktor Hugo fogalmazása mellett és
szerzőjét, akire olyan entuziazmussal hívták fel figyelmemet, mint leg-
különb legényt valamennyiünk között, visszaajánlom az Önök
figyelmébe.

Tiszteit uraim, mielőtt levelem befejezném, hangsúlyozom, hogy
nem vádaskodni akartam Sztalinék ellen és nem akartam védőbeszédet
tartani Zinovjevék mellett — csupán az írói lelkiismeret szavát kértem
számon. És nem szentimentális érzelmi benyomásokon alapuló poli-
tikai állásfoglalást követelek, hanem a tények tisztázására irányuló
kezdeményező akaratot, mert a szellem legüdvösebb munkálkodása :
az igazságosság keresése, a valóság feltárása és az eszmék tisztá-
zása. Meggyőződésem, hogy az író nem csak önmagáért, hanem mind-
nyájunkért felelős, nem csak ábrázolja, hanem alakítja is az életet s
éppen ezért az az író, aki könnyen veszi jelenünket — könnyen eljász-
hatja jövőnket.

Kassák Lajos

*Lapzártakor értesültünk KOSZTOLÁNYI DEZSŐ haláláról. A mo-
dern magyar költészet jellegzetes képviselője, aki erényeivel és hibáival
egy generáció élén járt, hosszas betegség után, 52 éves korában fejezte
be emberi pályafutását. Munkásságának társadalmi és művészi értékelé-
sére legközelebb visszatérünk.*

munka

Négy vers

HIVOGATÓ

*Titeket várunk erős legények,
kik mélyen a szívetek alatt hordjátok
ájult álmaink boldogságos terhét;
jöjjetek, szabaduljatok ránk dörgő zivatarral,
— kedvünk bimbaját hadd szökkenesse
örök virágzásba a nap!*

SZERELEM

*Kedvesem, nézz a szemembe szelid szemeddel.
Olyan az arcod, mint a szemérmes özne,
melyben lelkennek méltó kedve derül.
Ha rádköszön a hajnal; tündérek
nyírfahaját lengeti akkor a szél,
mint égi zene jelezvén: rád
a láthatatlan szerelem vigyáz.*

HALDOKLÓ

*Szegény leány! Éjjel még fiatal legények
erős öleléseiről álmodott, s most az ablakon
beszüremlő nap figyelmezteti a halálra;
hogy elomló haja koszorú lesz, s látja máris,
mint ömlik ki száján a drága vér, mellyel
búcsút mond immár gyászoló jegyesének, kit
fiatalságnak tisztel a fájdalmas szerelem.*

BOLDOGSÁG

*A jó néne panaszkodott, nem látott,
nem hallott ő semmit a magas falaktól:
se fákat, se madarak énekét!
Egyszerű szolga volt a férje s élni
szerettek volna, de hiába lesték
a hajnalt és a naplementét; csak
zaj volt és sötét felhők az égen.
Egyszer aztán kinyíltak, mint a tulipánok
s lekerekedtek oda, hol jó levegő
árad a világra, s most csak baromfiak
és galambok sorsával törődnek, mint örömeivel
a boldog gyermek, kinek szigorú apja
visszaadta kedvenc játékszerét.*

Berda József

„... ideeller Prozess der Lichtwerdung“ E. Cassirer

A német eredetű és mai-német szellemű „szellemtörténelmi“ iránnyal szemben, melyről mindinkább nyilvánvaló, hogy romantikus és reménytelen káoszba fúl, jelentkeznek különösen francia földön, a francia kultúra területén egy új pozitívizmus jelei. Ez az új szélesebb horizontú pozitívizmus is normák, végső irányító elvek után igazodik, de ez nem valami homályos „szellem“, hanem a tudomány, nem az „értéktábla“, hanem az élő és valóságos akadályokkal küzdő ember, nem primitív elképzelések csökevénye, hanem az élet és a világ ezer csodájára irányuló s egyre mélyebbre hatoló kíváncsiság. Ez a világszemlélet teszi, hisszük ezt a cikket is, mely egy nagyobb egésznek része, maivá, aktuálissá.

A múlt századi nagy német történetírógárda egyik kimagasló alakja Christoph Schlosser említi világtörténelme egy helyén, hogy a kínaiak mindenben a „törvényes előírások“ után igazodnak, úgyhogy „Kínában minden, ami történik, elő van írva.”

Ez azonban nem csupán kínai sajátosság. Ami itt józan, számító, metafizikás homályosságokat (Konfutse ajánlatára) figyelmen kívül hagyó: a közület iratlan és írott törvénykönyve például a hindúknál is szabályba és parancsba fogja az élet hogyanját — csak itt viszont a környező természet hatalmas arányai és buja gazdagsága a képzelőerő színpompájával és misztikus ködével övezi az életvitel egyszerű, szürke szabályait is.

A társas együttélés és összműködés normatív jellege nyilvánvaló mindenütt s az élet minden viszonylatában. „A falu házsora, embereinek öltözete, étele-itala, munkamódja, beszéde és muzsikája, lakodalma és temetése, egész emberi élete — írja Viski Károly a „Magyarság néprajza“ első kötetében — olyan egyforma, mintha a közösség tagjainak tilos volna a szokott, szabott kereteket áthágni. Az az érzésünk, mintha a falubeliek egyéni életének minden számba vehető mozzanata korlátok közé volna szorítva, mintha az egész népeletet valami titokzatos, tudat alatt élő, iratlan törvény szabályozná. Minél ódonabb szabású a népelet, annál szigorúbb ez az iratlan törvény...”

A szociális élet e normái a mindenkori gondolkodás és cselekvés egészét előírják: a szükségleti tárgyak előállítását épúgy, mint a személyes szolgálatokat, a termelő folyamatot épúgy mint a javak elosztását vagy a gazdasági és társadalmi rend államhatalmi fenntartását — a legmateriálisabb tennivalót s a gondolkodás legszellemibb aktuálait. Bármit is szabályozzon azonban, bárminő formában is írja elő a magatartást, az életszabály mindenkor egy „igazság“, egy igaznak vélt valóság-magyarázat utilitárius függvénye. Csinálj pokoli lármát napfogyatkozáskor, mert egy sárkány nyeli el a napot s e sárkány lármával megfélemlíthető... (őskínai valóságmagyarázat és életszabály). Sanyargasd magad pestis idején imával és böjttel, mert Isten küldi a pestist a bűnös világra és Isten kiengesztelhető... (európai-középkori valóságmagyarázat és életszabály). Hasznosítsd a természet erőit vízfolyásban, gőzben, elektromosságban, mert ezek az erők, ahogy pusz-

munka

títani, emberéletet és munkaeredményt megsemmisíteni, úgy emberi célokat szolgálni is tudnak...

Minél megfelelőbb, valóságosabb — pozitívebb a valóságmagyarázat, annál helyesebb, célszerűbb a belőle sarjadzó életszabály; úgy-hogy a külvilág behatásaira kollektív cselekvéssel válaszoló társadalom alkalmazkodásának alapformuláját a következőképp fogalmazhatjuk:

Igy és így van (valóság-magyarázat),

ezért célszerű ezt és ezt tenni vagy nem tenni (előírás),

mert különben ez és ez, valami kár, következik (szankció).

Természetes, hogy a magatartás e szabályai csak a legritkább esetben jelentkeznek teljessé egészített formájukban. Ritkaság az olyan előírás, mely az alapjául szolgáló jelenségmagyarázatot s a különben fenyegető szankcióit is tartalmazza, mint ahogyan például ez minden elektromos póznán látható:

Magasfeszültségű áram! (tény).

Ne érintsd meg a drótot! (norma).

Életveszély! (szankció).

Szociális életünk mai fejlettségi foka még messzi van a racionalizmus eszményétől, mely, a megismerés biztonságába emelvén a cselekvési mód egészét, illően ki tudja majd elégíteni a titkok és távolságok felé vágyódó emberi értelem metafizikai szükségleteit is és olyan, nyelvi kultúrájukban élő közületeket teremt, amelyek könnyen és biztosan végzik munkájukat s elég erősek maradnak arra is, hogy szembenézzenek az élet és halál örök problémáival. Az is magától értetődő, hogy a társadalom, különösen történelmi pályája kezdetén, épen nem e post festum megállapított alkalmazkodási formula után igazodik, vagyis nem a jelenségek hogyanját kutatja először, hogy levonja a normatív következtetést és kiszabja a szankciót. A társas élet kezdetein s a gyakorlati élet megszokásaiban később se tudatos válasz a cselekvési mód a valóság azonos formáira és egymásutánjaira. A primitív, állapítja meg Ernst Cassirer wartburgi előadásainak egyikében, nem vizsgálja a külvilágot, mely ráront hirtelen és könyörtelen, hanem cselekszik a félelem, a remény vagy kívánság affektusában — szinte az állat és az ember, az ösztönszerű és tudatos között állva. Ugyane tény szögezi le Emil Boutroux a gyakorlati életre vonatkozólag: „Míg a tudomány igazi ismeretet kutat és szerez, a gyakorlati élet majdnem kizárólag egyszerű meggyőzésekben alapszik. A szokás hatalma, a szóbanforgó kérdések homályossága, a késlekedés nélkül való elhatározás szükségessége az egyszerű helybenhagyást, a hiedelmet, nem pedig a megismerést teszik ítéletünk alapelvevé.” (Tudomány és vallás, 42. o.). Kezdetleges társadalmak úgyszólván néhány rendelkezésen és tilalmon — „tízparancsolat”-okon alapulnak, melyeket a hagyomány épen nem profán megismerésekből, hanem emberfeletti lények akaratából származtat le és szertartások szövevényével, félelmetes szankciókkal vesz körül. A szellemi alapzatú kollektív alkalmazkodás egyetemes formuláját csak a társadalomtudományi gondolkodás állítja fel — ez azonban annál könnyebben és annál biztosabban, mert nyilvánvaló az a fejlődési irány, melyet a normatív társadalmi élet szellemi alapja követ:

A jelenségek magyarázatait, a formák és egymásutánok fajneveit a mindenkori elméletek gyűjtik, melyek eleinte a kollektív tapasztalás öntudatlan homályába vesznek, de mind megfelelőbbé és mind tudatosabbá válnak, s lassan — százezer évek felmérhetetlen távolságát jelenti ez a „lassan” — a szociális jelenségvilág, a társas együttélés és összeműködés törvényszerűségeit is felismerik. Ami az emberi magatartás szabályait illeti, kimondott szankcióval csak azok a normák lépnek előtérbe, amelyek egy bizonyos, történelmileg lehatárolt társadalmi rend alapfeltételei, oly értelemben, hogy figyelembe-nem-vételük e társadalmi rend fennállását közvetlenül veszélyezteti. (A mindenkori „büntető-törvénykönyv” előírásaira gondolunk, melyek gyakran öltik a feltételes szankciók formáját: A Ne ölj! Ne paráználkodjál! stb. helyett ezt: Azt, aki öl vagy paráználkodik, ez és ez az egyéni hátrány éri...) A materiális javak termelésének szabályai legtöbbször a megfelelő technikai felismerésekkel együtt szerepelnek és kezdetben szinte öntudatlan adódnak nemzedékről nemzedékre. Számptalan norma merül fel a tudatlanság ösztöntengerében is, miután számlálatlan évezredekken át szabályozta, sokszor kemény parancsban, a közület életét. A részvét, a barátság, a szeretet, a szépérzék iratlan előírásai tartoznak ide — a pater familias halált is osztó hatalma ma már felelősségérzet és gyöngédség...

Bármily formát ölt is azonban a norma, a szellemi alapú szociális alkalmazkodás egyetemes formulájának segítségével egy teljes életszabállyá — jelenségmagyarázattal, előírással és szankcióval — mindenkor kiegészíthető. Mert a feltételes szankciónak is megvan a maga előírása: egy általánosan elismert és elfogadott életszabály („la règle qui est connue et acceptée de tout le monde”, Durkheim), melynek figyelembe nem vételét torolja meg a szankció s amely a maga részéről egy jelenség-magyarázat, egy „igazság” függvénye.

S viszont a legelméletibb megismerés mélyén is ott csirázik az új életszabály, mely meg fog jelenni egykor a közület törvénykönyvében, hogy alakítsa a társadalom életét.

*

A mindenkori jelenségmagyarázattól függ a mindenkori emberi magatartás hogyanja. A legszörnyűbb kultusz hekatombáit is igazolja az a hiedelem, hogy pl. az istenek is, mint az ember, vérre szomjúhozók... Erre a végső és alapvető összefüggésre gondol a nagy irányvonalakat kutató szellem két kimagasló képviselője: Blaise Pascal, mikor klasszikus tömörséggel megállapítja, hogy a morál első szabálya a helyesebb gondolkodás, és Auguste Comte, mikor a „szociológia” első tételekép leszögezi, hogy a társadalmi haladás a szellem fejlődésének függvénye...

Ami most e „szellem”: a tudás-keresés és szellemi eligazodás fejlődés-történetét illeti, az emberi tudás pozitív: a valóságot megfigyelő, neki megfelelő s ezért célszerű magatartást előíró része kezdetben természetesen csak azon jelenségekre vonatkozik, amelyek közeli tárgyakkal állnak kapcsolatban. Az még csak a ténylegesen valóságosan felfogott, ami megfogható. E helyes, tényleges és valóságos magyarázatok száma és jelentősége növekszik aztán szakadatlanul, lesz

munka

képes a valóságnak megfelelően megérteni egyre távolabbi és komplikáltabb jelenségeket, tesz lehetővé egyre természetesebb és termékenyebb magatartást. E helyes és tényleges magyarázatok kerülnek lassanként a tudat előterébe, hogy kiűzzék onnan a primitív gondolkodás maradványait: a megtestesített erőkről és okokról való elképzeléseket — a szellem fejlődésének, a kultúra történetének e legparadoxabb és egyik legnagyobb hatású jelenségét: a tárgyiasult szellemvilágot. E pozitív tudást gyarapítja aztán a tudatos ismeretszerzés legfejlettebb fegyvere, a kísérleti kutatás s e pozitív tudás válik lassanként képessé a szociális jelenségvilág összefüggéseinek megismerésére, „társadalomtudomány” alkotására is. Ez a tudás határozza meg végső fokon a társadalom fejlettségi fokát, mert a technikailag felhasználható ismereteket szolgáltatja, így megszabja a munkamegosztás és cserekereskedelem fejlettségét s ezzel stilképzően hat a társas élet többi nyilvánulási formáira is.

A pozitív tudással együtt alakul egy másik: a nagy összefüggéseket sejtető, az „mely az egésznek értelmet ad”, a metafizikus.

Kis életének közvetlen közelsége s az égboltozat végtelensége között kíván eligazodni az ember eszmélése első percei óta. Mi természetesebb, minthogy a közvetlen közel bevált, bár öntudatlan magyarázataival kíséri az „ég” s a természeti erők tüneményeit is, hogy minden messze, meg- és felfoghatatlan, minden félelmetes mögé emberi vagy állati hatóerőt képzél s így az emberi szellem végső és örök kérdéseire, mely első kezdetet és irányadó célt kutat, primitív-materiális feleletsoportot teremt. Ez a metafizika először a szó szoros értelmében antropomorf, emberszerű. Mindenütt, ahol valami problematikus jelenség lép előtérbe, e jelenség magyarázatául egy emberhez-állathoz hasonló, ám a gyámoltalan emberi erő felett végtelen hatalmas, a múlandó emberi létet győzelmes halhatatlanságban legyűrő s az örökké csalatkozó emberi érzékek elől megismerhetetlenül elzárkózó hatóerő szerepel — egy grandiózus tévedés tehát, mely a kezdetleges társadalom első biztos támaszát nyújtja. Bénító félelmet és tömérdek áldozatot, de áhítatot is, a szent és érintetlen sejtését s azt az építő és megtartó elvet, mely minden vallások talpköve, hogy nem minden szabad ami lehető... E primitív-materiális metafizika lesz aztán plátói, mikor az emberszerű hatóerőt leváltja a tiszta-szellemi s az anyagias mezben elképzelt szellemek helyét elfoglalja a szellemi magasságba emelt anyag: Plátó ideái, elmúlhatatlanul s csak a „lélek” számára érzékelhetően, de már nem az önkény és felelőtlen ember — nagyon emberi indulatával, hanem a végtelen jóság eszményével a csúcson s az önmagát elhasználás nélkül adás, az önnön-lényegből való szüntelen részeltetés isteni áldozatával az ideacsoport minden egyes tagjában...

A pozitív tudás fejlettsége egy bizonyos fokán természetesen nem csak a természet és társadalom minél szélesebb körű megismerésére törekszik, hanem leszámol a kezdetleges metafizikákkal is, hogy megalkossa azt a metafizikát, mely a repülőgépek és rádióhullámok technika fejlettségének és társadalmi lehetőségeinek megfelel.

A „szellem” társadalomtörténeti fejlődésének egyik jelentős törvényszerűsége tehát a következő:

A kollektív megismerni-akarás először javarészt a pozitív: a reális valóságnak nem megfelelő elképzelésekkel és magyarázatokkal elégszik meg. A pozitív feleletek száma csekély, helyük többnyire az öntudatlan, működési körük a közvetlen materiális haszon vagy kár világa, melytől a primitív élete vagy halála függ, de amely nem érdekli fantáziáját. A kezdetleges „társadalom” ennek megfelelően gyámoltalanul termeli javait, az ősi ösztönös méltányosság vagy az ököl jogával osztja el azokat s a „nagy egész”-re szent és félelmetes feleleteket ad. Az a metafizika, mely megtestesíti a hatóerőket és fogalmakat a valóságban messzi megelőzi a fizikát, a tényleges dolgok és történések tudományát... De lassan, pillanatnyi szünet nélkül növekszenek az ismeretszerzés pozitív eredményei is. Rávezetnek a legelvontabb tényre: az ismeretszerző ész alapproblémáira s az „ismeret-elmélet” e megoldásai nem csak a pozitív feleletek tudományos rendszerezését teszik lehetővé, (Kant leglényegesebb és legmaibb kérdése az, hogy miként lehetséges tudomány), hanem megnyitják az utat az új, adekvát: tudományos metafizika felé. Korunk, többek között, e nagy szellemi harcnak is tanúja, mely betetőzni hivatott a kultúra épületét.

1569

Hort Dezső

A kultúra keletkezése

Megkértük Nagyfalusi Jenőt, G. Elliot Smith fordítóját, hogy lapunkban ismertesse a kultúra keletkezéséről vallott újabb felfogásokat. N. J. érdekes írását az alábbiakban adjuk:

A kultúra kezdeteiről vallott felfogás az utóbbi évek kutatásai következtében mélyrehatóan módosult. Ezek a kutatások átalakítják a közkeletű történelmi felfogást, azt a naiv evolucionizmust, mely azt tanította, hogy az emberiség sajátos testi és szellemi adottságai révén önmagától, szükségszerűen, futotta be azt a pályát, mely az őskőkorszaktól a robbanó-motorokig vezet. Új fényt derítenek ezek a kutatások az állítólagos „örök” emberi természetre, melynek felületes fogalma Thukydides óta, Machiavellin keresztül, a történelmi átalakulásokkal szembenálló elméletek talpkövévé képezte. Ezek a kutatások megmutatták a történelemre alkalmazott biológiai szemléletek teljes alaptalanságát is. Az emberi kultúra nem valamelyik faj szellemi és testi kiválósága folytán jött létre. A kultúra egyes korszakai és az egyes kultúrák nem is testesítik meg a világszemlélet egyes fázisait, sem pedig az újkantiánus „értékeket”. A kultúra történelme összefüggő folyamat, melynek során az emberiség a földrajzi körülményeket mind nagyobb mértékben legyőzi mind nagyobb termékenységű termelésével, míg majd ennek urává válik. A prehisztória és a protohisztória a történelem eleven termelési dinamizmusának elindulását napról-napra élesedő fénysugárral világítja meg.

L. H. Morgan 1877-ben az Ancient Society-ben, az őstörténelem alapvető művében még nem tisztázta a kultúra, a földművelés keletkezésének körülményeit. Megsejtette ugyan, hogy a kultúrák azonos jellemvonásai nem egymástól függetlenül keletkeztek: közös leszá-

munka

mazásról, közös gondolati csirákról beszél — de magát a problémát nem oldotta meg. Ma a diffúziós elmélet uralkodik a kultúra keletkezéséről és elterjedéséről szóló tudományban. Eszerint a kultúrák anyagi és szellemi alkatrészei egyes helyeken keletkeztek és innen terjedtek el a többi kultúrákba. Bizonyos jelenségek azonban szükség-szerűen velejárnak magának az emberi társadalomnak a létevel. A diffúziós elmélet igazsága vitán felül áll, a problémát ma a kultúra keletkezési helye és a diffúzió útjai és módjai képezik. A diffúziós iskola egyik ága, melyet G. Elliot Smith és W. J. Perry képviselnek, a kultúrát Egyiptomból származtatja. A földművelést illetően Perry kutatásaira támaszkodnak, aki szerint az árpa vadon termett Egyiptomban. Ez és a Nilus természetes öntözési ciklusa (áradás, apadás) vezette rá az őslakókat a földművelésre. Hivatkoznak geológiai körülményekre is, melyek például nem állottak fenn Mezopotámiában, arra, hogy az ősi egyiptomiak gyomrában (a homok megőrizte a holttesteket) árpát találtak és arra is, hogy a Nilus völgye igen messzire visszamenő kultúrális kontinuitást mutat. A kultúra elsősége Breasted szerint is Egyiptomot illeti meg. A kultúrális kontinuitást pedig oly vélemények támasztják alá, mint például Moret-é. Maga a kultúra bizonyosan nem Mezopotámiából került Egyiptomba, mint még egy-két évtizeddel ezelőtt gondolták.

A következőkben Vavilov kutatásait foglaljuk össze röviden, aki a földművelés keletkezésére vonatkozóan az egész földre kiterjedő kutatásai segítségével, más eredményekre jutott. Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy Vavilov a flórát elkülöníti a kultúráktól, melyek fölhasználták, mert kutatásaiban nem archeológiai, hanem praktikus szempontok vezették.

A speciestek keletkezésére a trópusi és szubtrópusi hegyvidékek nyújtják az optimális feltételeket. A hegyek keletkezése nagy szerepet játszott a speciestek kialakulásában. Vavilov két egymástól független centrumot különböztet meg, ezeket tartja fejlődése fókuszainak. Közülök három Ázsiában fekszik. Az első Délnyugat-Ázsiában (Kis-Ázsia, Perzsia, Afganisztán, Turkesztán, Északnyugat India), a második magában Indiában (a Ganges völgye, Indosztán, Indokina és Sziám), ez, a trópusi növényekkel együtt, a rizs őshazája is, mely az emberiség felének tápláléka. A harmadik ázsiai centrum a hegyes Keleti- és Középső-Kínában fekszik.

A negyedik centrum a Földközi tenger melléke (Pyreneus-, Appenin- és Balkán-Félsziget, Kis-Ázsia partvidéke, Egyiptom, Marocco, Algir, Tunisz, Szíria, Palesztina). Az ötödik a hegyes Kelet-Afrika, főleg Abesszínia.

Mivel Vavilov véleménye szerint Egyiptom igen sok kultúrnövényt vett át Abesszíniaiából, meg kell jegyeznünk, hogy Vavilov az egyes növények őshazájára abból a tényből következtet, hogy egy területen egy speciesből minél több változatot lehet találni. Dr. Harlam (United States Bureau of Agriculture) nem talált vad árpát Abesszíniaiában, mely, Peake szerint, minden valószínűség szerint igen korán Ázsiából terjedt el Észak-Afrika egy szegélyén egészen a Gabest-

Öböl. A vadon termő árpa őshazája ezért oly jelentős kérdés, mert az egyiptomi vad árpa Elliot Smith és iskolája egyik legfontosabb érve. A hatodik és hetedik centrum Amerikára esik: Dél-Mexikóra (beleértve Közép-Amerika egy részét) és Perura (beleértve Bolíviát.) 1571

Vavilov Zhavaronkov kutatásaival is alátámasztja megállapításait, aki szerint Abesszínia, Kína, Délnyugat-Ázsia és a Földközi-Tenger mellékének ekéi különböző típusúak. Míg Elliot Smith iskolája szerint a legősibb földművelés öntözéssel történt (a Nilus ciklusa), Vavilov szerint kapával (kertészkedés). Kétségtelen, hogy a magok gyűjtése megelőzte a magok elültetését, de az is tény, hogy nem minden gyűjtő nép foglalkozik, illetve nem jött rá a magok elültetésére. W. J. Perry szerint a földművelés mindenütt megalit művekkel és más egyiptomi közvetett úton Egyiptomból származó kulturális jellemvonásokkal állott összefüggésben, illetve magára a földművelésre való áttérés idegen kultúrhatásra történt.

Úgy látszik, hogy Vavilov és G. Elliot Smith iskolája között áthidalhatatlan ellentét áll fenn. Kétségtelen azonban, hogy a földművelés Egyiptomban már Kr. e. 5000 előtt is megvolt (Badari kultúra). Peake szerint e kultúra időpontja legfeljebb Kr. e. 5500-ra tehető. Frazer igen sok adatot gyűjtött mai primitív népek köréből, akik ugyanazt a földdarabot csak egy-két évig művelik meg. Ugyanígy lehetett, még pedig hosszú ideig, a legelső földművelőknél is, ha az első földművelés nem öntözéssel ment végbe. Egyes nilusi népeket érdekes társadalmi jellegzetességek kötnek össze az ősi egyiptomiakkal (pl. temetéskor a nőket is megölik és a férfiakkal temetik; a király mágikus kivégzése stb.). A Badari kerámia rokonságban van az úgynevezett núbiai C-csoport és az ősi dunai fölfelé húzódó földművelők kerámiájával. Mindebből Gordon Childe arra következtet, hogy egy csoport, mely a földművelést időszakos nomadizmussal kötötte össze, északra és délre vándorolt. De a Badari-kultúra, mely ismerte a rezes és kereskedelmet is folytatótt és így állandóbb jellege volt, minden valószínűség szerint Egyiptom terméke. Akárhonnan is volt az itt számbajövő területen, Euráziában, a földművelés őshazája, a régi világ kultúrája nagyrészt Egyiptomban fejlődött ki, mely olvasztó-tégelye volt a különböző néptörzseknek. Vavilov kultúrcentrumai legalább egy bizonyos mértékig, valahogy mind vagy közvetve, vagy közvetlenül összefüggésben állnak az ősi Egyiptom kultúrájával. Gordon Childe egy ma még ismeretlen őskultúrát tételez fel. Peake szerint, aki a régiók pl. Diodorus Siculus véleményére is hivatkozik, az árpát először Szíriában találták, illetve ültették, innen jutott a földművelés Egyiptomba és Mezopotámiába. Az Osiris-mitosz is Szíriára utal és Montet byblosi kutatásai óta valóban ismerjük Egyiptom és Szíria ősrégi kapcsolatait. Peake felfogását így könnyen összekapcsolhatjuk Elliot-Smithével.

A következőkben az archeológia eredményeit akarjuk összefoglalni, hogy a kultúra keletkezésének problémáját még jobban körülhatároljuk és Vavilov eredményeit összegezzük az archeológia újabb eredményeivel.

munka

II.

Meg kell emlékeznünk arról, hogy az angol, amerikai és francia őstörténészekkel ellentétben az „északi” őstörténészek másként képzelik a kultúra keletkezését és elterjedését. Schuchardt Európát szeretné megtenni a kultúra kialakulásának centrumává. Menghin szerint a földművelés valahol a trópusok Ázsiában, oly régen keletkezett, hogy az európai őskőkorszak felső felének egyes kultúrái már csak ennek az ősföldművelőkultúrának hatásai következtében jöttek létre, de a kultúrák a földművelést útközben elvesztették. Kossinna a kultúrát kerekén északról származtatná. Étvágyában, mely csupán egy reális étvágnak a vetülete, még a szuméereket is az északiakkal hozná összeköttetésbe. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Kossinna tudományos elvként fogadja el és használja fel azt a tételt, hogy a hosszúfejű, szőke stb. fajta: bátor, harcias stb. . . . Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy az archeológia kimagasló képviselője, Gordon Childe, megsemmisítette és nevetségessé tette Kossinna felfogását. *Habent sua fata libelli!* Angliában például így járt Kossinna . . .

Mielőtt rátérnénk az archeológiai bizonyítékok rövid ismertetésére, melyek azt bizonyítják, hogy a földművelésen alapuló őskultúrák összefüggésben álltak egymással, ha ugyan nem eredt maga a földművelés közös forrásból, meg kell emlékeznünk V. Gordon Childe edinburghi professzor e cikk írása közben megjelent művéről. A „*Man Makes Himself*” az első nagyarányú kísérlet, mely a termelő erők állapota és a társadalomra gyakorolt befolyása szempontjából összefoglalja a legújabb őstörténeti kutatások eredményeit és megvilágítja a történelem fejlődését a vadász ill. gyűjtőkorszaktól az őskeleti osztályállamok kialakulásáig. Morgan óta ez az első útmutató jelentőségű összefoglalása a történelem kezdeteinek, mely valóban tudományos történelemfilozófiai elveken nyugszik. Megvalósítja azt a követelést, mely a társadalmi fejlődés, a munkafolyamat és az emberi tudat termelési és társadalmi feltételeinek kutatására vonatkozott. V. Gordon Childe legújabb útmutatása szerint is a földművelés eredetét az ősi Keleten kell keresnünk. Ami vitás még, az az eredet módja és pontosan meghatározható helye. Van jogosultsága Elliot Smith-Perry föltevésének, de vannak okok, melyek amellettszólnak, hogy a földművelés nomádizmussal járó Hackbau-val indult meg. V. Gordon Childe a diffúzió föltétlen hívének vallja magát. Maga a diffúzió, a kultúra elemeinek elterjesztése különböző módokon ment végbe. Cserekereskedelem, nomád Hackbau, hódítás, kizsákmányolás, kolonizáció, idegen néptörzsek fölhasználása katonai szolgálatra, fémművesek vándorlása, népvándorlások voltak azok a csatornák, melyeken az őskeleti kultúrák vívmányai világszerte elterjedtek.

A történelem nagy fejezeteit a termelési módok alkotják. Az őskőkorszak alsó felét még nem a Homo Sapiens alkotta meg. A Homo Sapiens a felső felében jelentkezik. Az őskőkorszak gyűjtő, ill. vadász életmóddal járt, de az egyes szerszámformákat, melyeket első franciaországi lelőhelyeikről neveztek el (pl. acheuléen, Saint Acheul), a világ számos helyén megtaláljuk. Az új vagy csiszolt kőkorszakra vonatkozó fölfö-

gást az őstörténet tudományának fejlődése mélyen módosította. Ez a technikai fejlődés (eltekintve egypár északi szerszámformától, de nem a legjelentősebbektől) a termelés fejlődésének, a földművelésnek felelt meg. Nincs is meg mindenütt a maga tisztaságában és a legtöbb helyen már diffúzió hatására jött létre. Elliot Smith szerint a rézeszközök pótlására hozták létre a csiszolt kőszerszámokat, Gordon Childe fölveti azt a lehetőséget is, hogy a csiszolás a földmunkák következtében mintegy magától adódott. Észak-Európában a csiszolt kőkorszak évezredekkel a megfelelő őskeleti korszak után keletkezett. A dunavölgyi vándor földművesek nagy szerepet játszottak e korszak megteremtésében.

1573

Az őskőkorszak szerszámformái világszerte elterjedtek. Az újkőkorszak, a réz- és bronzkorszak, sokhelyt mélyreható módosulásokkal és új kezdeményezésekkel Eurázsia egész kultúrális területén homogenitást mutat. Ez a terület, a Kaukázustól az Indus völgyéig és Egyiptomig, Egyiptomtól Krétaig: egyetlen kultúrális összefüggő terület. A kultúrális egység érzékeltetésére a nagy francia archeológusnak, Contenaunak példáit választjuk ki, melyek a történelemelőtti Egyiptom és Nyugat-Ázsia összefüggését illusztrálják. Contenau nem tartozik a diffuzionisták közé, erősen hangsúlyozza a katonai arisztokráciák kultúrterjesztő hatását és az amerikai egységek azonos kultúráját, de archeológiai gyakorlatában a kultúra diffuzionális elterjedésének elve alapján áll.

Közösek a két kultúrális területen a szerszám- és fegyverformák közül például a buzogányfejek és a sarlók. A dinasztia-előtti egyiptomi és az Ur-i sírok (az úgynevezett királysírok fölötti sírok) formái, ritmusai és sírfölszerelése is ugyanazok. A thimit-korszak királysírjai és az Ur-i királysírok elrendezése is ugyanaz. A Négadában, Abydosban, Hiérakonpolisban talált bútorlábak, melyek birkaláb formájúak, megvannak az úgynevezett Ur-i lobogón is. Egy palatábla-töredéken a királyt oroszlán ábrázolja, amint földre terít egy ellenséget. Ugyanezt a moivumot megtalálták egy Ur-i öv töredékén is. Narmer király palatábláján Hathar istennőt, két emberszerű tehénfej ábrázolta. Ugyanez a tehénfej rézből, az Ur-i királysírokból is előkerült. Ugyanezen a palettán a király mellett találjuk azt a hat szirmú motívumot, mely megvan egy Astrabad-i edényen is. A Dzsebel-el-Arak-i híres késnyélen szerepel a jellemző szumér motívum: a hős két oroszlánt fékez meg, melyek készülnek rárohanni.

Közösek például a hajóformák is, de közös még számtalan elem, melyből a föntieket találomra választottam ki. Közösek az ősegyiptomi és ósászai vallás istenei is. Közösek az ósvénuszok, de közösek a termékenység istenek is. Osiris, Hay-Tan (Byblos), Tammuz, Marduk és a többi nyugat-ázsiai, kisászai, égei és görög istenek mind egységes eredetűek. Közösek a teremtési mítoszok is. Mind Egyiptomban, mind Nyugat-Ázsiában a teremtés vagy a megnevezéssel történik (az „ige”), vagy úgy, hogy az isten agyagból formálja az emberiséget. Az előbbi a papság, az utóbbi a nép mítosza volt.

A példákat tetszés szerint sokszorozhatnánk és utalhatnánk is számos olyan műre (elsősorban V Gordon Childe műveire), melyek a diffúzió útvonalaít részletesen kidolgozzák. Mindezek alapján kétségtelen,

munka

hogy az őskeleti kultúra legfontosabb elemei (csak a bronzöntést és a termékenységi vallást említjük) és ezek kifejezési formái is közös eredetűek. De ennek a kultúrának kisugárzását még távolabbra is követhetjük elsősorban W. G. Perry úttörő kutatásainak segítségével. A jövő feladata marad az őskeleti kultúra pontos sugárrendszerének föllállítása, melynek minden valószínűség szerint Egyiptomban volt a középpontja. Innen egyrészt például Krétába vezet egy sugár, másrészt Elámba, amelyet ismét Anauval és Kínával és másrészt Szumériával, Indiával kötnek össze sugarak. De a legmeglepőbb az a tény, hogy az őskeleti kultúra terjedésének sugarai Ausztráliáig és Amerikáig is elérnek.

Perry bebizonyította, hogy Egyiptomtól Amerikáig egy közös kultúra elemei terjedtek el. E kultúrának, melyet archaikus kultúrának nevez, társadalmi berendezése az úgynevezett kettős (duális) szervezet, két főnökkel és exogámiával; elemei a Nap Fia cím, teremtési mítoszok, mumifikálás, megalit építmények stb. E kultúra ömlött végig a Csendes-Oceán szigetvilágán és elérte Amerikát, hol a nagy kolombuselőtti civilizációkat hozta létre. E kultúra kiindulópontja Egyiptom volt, ott alakultak ki először elemei, nagyrészt az V-ik dinasztia óta és a Nap Fiai onnan kiindulva terjesztették el azokat arany és gyöngykereső útjaikon. Perry elméletével szemben az amerikai amerikanisták még ragaszkodnak naiv evolucionizmusukhoz, de jellemző, hogy magának az inka, ill. maya és azték kultúrájának elterjedését Amerikában, ők is csak diffúzióval magyarázhatják.

Összefoglalásul leszögezhetjük tehát, hogy az a felfogás, mely a történelmi fejlődést is a félreértett biológiai fejlődés analógiájára fogta föl, a mechanikus és naiv evolucionizmus, megdőlt. De a diffúziós álláspont nem jelenti azt sem, hogy a különböző primitív népek termelésükben nem hoztak volna létre semmiféle új technikai eljárást és a termelési erők állapotához mérten nem teremtettek volna új társadalmi berendezéseket. A termelési erők fejlettsége és a társadalmi rétegződés szellemi jelenségeket is létrehoz: a diffúzió gyakran csak kifejezési formájukban befolyásolja ezeket.

Nagyfalusi Jenő

Jean Cocteau: Fénykép

*Zuhan a víz és porlik a kövön,
rebben a part zöld bozótja itt.
Ezt nézegetni nagyobb öröm,
mint Agrigentum romjait.*

*A fehér nyáj tájnyelvet beszél,
felhős hegyeinket szerelem,
de emléked jár a hegyeken.*

Soha seholsem láttam még tenálad szebbet én.

Ford.: Radnóti Miklós

Nyári ének

1575

Lásd te „dicső” természet; meggyűjtod
lassan az almák arcát, hogy lángoljanak,
pirosak legyenek és mosolygók.
Kihegyzed az apró füveket
és megfésülöd az erdők haját.

Látod te nagy úr, te szédületes,
csak rajtunk nem segítesz.
Nekiünk nem fakasztol folyókat
és nem ültetsz gyümölcsfákat.

Látod, — bennünket odaállítottál
a kerekek forgásához, a csattogó szijjakhoz,
a forró kazánokhoz és fülledt műhelyekbe.
A kezünk cipőt szegél és hidat épít.
Szemünkben elalusznak a külső fények is.
Szánkba belegyül a rossz íz
és csípős cigarettáknak szaga.
Felszabadítod a folyókat a jég rácsaiból,
de az ember börtönét szűkebbre szabad.

Szűkebbre szabad az éjt is, mikor alhatunk,
Kerek napod sápadt arcunkba les.
Így pusztulunk kegyelmes,
vagy kegyelmetlen kezeid alatt.
Segíts, te féktelenül ifjú,
vagy halj meg velünk,
dicső természet.

Vérsi Endre

Őszi este az erdőn

Most gyújtotta meg lámpáit az erdő, lassan vetkőznek a fák.
Olyan az avaron járni, mint gyermekkorodban, ha lefekvéskor
a dunnákon jártál. Felkönyökölnék a bokrok, sóhajtoznak
és könnyeznek, ágaikba botlik a hold. Megérkezik fáradtan
az esteli szél és a forrásokhoz leül veled. Elmondja mi hír van,
háborúról beszél és békéről és mint akinek titka még temérdek,
eltűnik a hegyek megett.

Már alszanak a fák, a lesrófolt lámpák alatt.
Álmukat sohasem tudod meg. Egy csiga cipeli házát,
jobb vidéket remélve, lassan jár, zörögnek alatta a levelek.

Keleti Jenő

munka

Maxim Gorkij

Alexej Maximovics Pjeskov, kit Gorkij Maxim néven ismert a világ, 1936 június 18-án meghalt Moszkvában. 68 éves volt. A megemlékezésekben úgy írnak róla, mint a „csavargók és tolvajok” költőjéről, aki a maga szociálista felfogásának megfelelően szinte már túlzott realizmussal írt a cári Oroszország kegyetlen elnyomásáról és égbekiáltóan bűnös közállapotairól.

Valóban, Gorkij minden eszközt és alkalmat megragadott, hogy megmozgassa a világ lelkiismeretét, és tiltakozzon a cári rendszer ellen. Az is igaz, hogy az élet számkivetettjei általa szólaltak meg először az irodalomban. A világ ámult megdöbbenéssel látta, hogy a társadalmi rétegződések alján milyen emberek és hogyan élnek, milyen indulatok és érzelmek kavarnak ott lent az iszapban és mennyire vágyódnak a tiszta élet után.

Mégis Gorkijra, az íróra nem ez a „felfedezés” a jellemző. Ha van író, akinek lényegét nem merítik ki írásainak külső motívumai, úgy az éppen Gorkij Maxim. Ma már látjuk, hogy a kép, amit kallódó és rajongással telt embereiről festett, a klasszikus orosz realista ábrázolás szempontjából korántsem tökéletes. Műveinek nincs olyan kiegyensúlyozott aránya és nagy koncepciója, mint a legnagyobb orosz alkotásoknak. Az élet költője volt, de sohasem tudott úgy embert ábrázolni, mint Tolsztoj, Turgenyev, vagy akár Csehov. Figuráinak alig van testisége s ugyanilyen elmosódottak tájleírásai is. A tárgyak, amelyek körülvesznek bennünket alig érdeklik őt. A realista irodalomban, sohasem lehet közömbös, hogy egy figurának vizuális megjelenésében milyen sajátosságai vannak. Gorkij erre nem nagy súlyt fektet. Sokkal fontosabb részére, hogy emberei mit csinálnak és főképen mit éreznek. Alakjai naturalista értelemben nem plasztikusak, de írói nagyságát éppen az bizonyítja, hogy figurái ennek ellenére is élnek. Nincs meg benne a naturalizmus alapját képező írói „objektivitás”, amely egy bizonyos mértékig mindég szentelen a leírt jelenség irányában. Gorkij a világirodalom egyik legszubjektívabb írója volt. Sokkal többet élt át, semhogy közömbösen el tudjon menni az élet mellett, hogy azt csak riportszerűen megfigyelje, vagy frázisokat írjon róla. Neki az élet minden megnyilvánulása legszemélyesebb ügye volt. A jelenségeket szubjektív érzelmeiben oldotta fel, de úgy, hogy azok a tárgyakkal, állatokkal, földekkel, tájakkal együtt valami egészen sajátos emberi motívummá alakultak át benne. Olyan volt, mint valami nagy kohó, amely egyetlen érzelemmé olvasztja össze a különböző anyagokat s amelyben úgy izzik ez az érzelem, mint a folyékony acél, amely fénylőn parázslík, de lágyan ömlik bele az öntvény-formákba. Nem naturalisztikus alakokat írt le, hanem lázadó és fájdalmas lirizmusával a tárgytalanul vágyakozó nyomorgók és szenvedők emberi sorsát érzékeltette. Műveiben több a körülírás, a sejtetés, az utalás, mint a határozottan kimondott konkrétum, de azért ezek az írások sohasem misztikusak, mindég a legmélyebb valóságot fejezik ki. Alkotásainak igazságtartalma abban van, hogy a valóságnak nem a képét, hanem inkább az érzetét keltik fel az olvasóban.

Az ilyen megjelenítésben van írói hatásának titka s ebben rejlik 1577
harcos természetével harmonizáló vallásossága, igaz hite abban az esz-
ményben, amelynek kereteit a szocializmus gondolatai képezik s amely-
nek középpontjában az ember áll.

Ez a humanisztikus eszmény, amely az írónak a parasztsággal, a néppel való elszakíthatatlan kapcsolataiból alakul ki, a XIX. század ter-
méke. Abban a században teljesedett ki, amelyben a civilizatorikus fej-
lődés megnyitotta az élet új lehetőségei előtt a kapukat, de amely —
ugyanakkor megkötötte ezeket a lehetőségeket s úgy látszott, sohasem
lehet majd keresztüllépni ezeken a kapukon. Gorkij, világfelfogásának
centrumában az ember állott, gyűlölte a polgári civilizációt és rajongott
a kultúráért. Gyűlölte a civilizációt, mert gazdasági és társadalmi ér-
dekekből eszközzé alacsonyította le az embert, aki mindég egy felette,
rajta kívülálló hatalomnak volt alárendelve. Ifjú éveiben nehéz fizikai
munkát végzett, hogy önmagát fentarthassa, de közben állandóan ol-
vasott, képezte magát, mert tudta, hogy a kinlódók nehéz sorsán, az élet
fájdalmas szenvedésein sokat enyhíthet az a kultúra, mely kisajátítja
és felhasználja a civilizáció produktumait.

Ez a következetes és életével azonosult humanizmus jellemzi
szocializmusát is, amely benső lényegében nagyrészt idegen maradt
kortársai és utódai előtt. Amennyire érthető az a nagyarányú tevékeny-
ség, amelyet élete utolsó tíz évében Oroszországban kifejtett, annyira
érthető az is, hogy akármennyire becsülték, a fiatal írókat nem tudta
döntően befolyásolni. Gorkij nem volt technikaimádó s távol állott tőle
az az egoisztikus, nyersen kiméretlen materializmus is, mely a XX.
század „modernjeinek” nagy részét annyira jellemzi.

Fiatal korában csupa passzív és tehetetlenül panaszkodó embe-
rekről írt, akik sírtak, de nem tudták miért és imádkoztak, de nem tud-
ták kihez, és akiket úgy dobált ide-oda az élet, mint a szél a könnyű pa-
pirlapokat. A szocializmus hatása alatt cselekvő, tetterős, alakító típu-
sokat rajzol, akiknek határozott céljaik vannak, és akik megpróbálnak
valamiképen szembeszállni végzetükkal. Ezek az írások aktívak anélkül,
hogy politikai téziseknek lennének alárendelve. Fejlődését az az út mu-
tatja, amelyet az Éjjeli menedékhelytől, az Artamonovok, a Klim Samgin
regényéig befutott. Ez a fejlődés Gorkij reális életfelfogásának legszebb
bizonyítéka. Azt mutatja, hogy ő, aki olyan érzékenyen reagált a lélek
leggyengébb rezdüléseire is, akinél jobban senki sem tudta mi az igaz
szenvedés s aki mindennél előbbre tartotta a benső kiegyensúlyozottsá-
got és kultúrát, társadalmilag reális talajra lépett. Ellentétben az utó-
dokkal, akik gépimádatukat és rosszul értelmezett materialisztikus élet-
felfogásukat a legkülönbözőbb társadalmi misztikumokban oldották
fel és oldják fel ma is az egész világon.

Gorkij tudatos szocialista volt, de nem ismerte el a napi politika
mindenhatóságát. Elsődleges kiélési formája a művészet volt, s mindég
is küzdött a művészet szabadságáért. Művei mindég az emberért íródtak.
Ezt vallotta élete utolsó pillanatáig s ha egyébként voltak is kétsé-
gei, emellett a reális alapokon nyugvó humanizmusa mellett következe-
sen kitartott. Írói munkásságának ez mélyebb értelme és jelentősége.

Aránylag fiatalon halt meg. És most, hogy elment, most látjuk
csak, hogy ma amikor az életnek alig van valami értéke, egyike volt ő
korunk legátfogóbb és legidőszerűbb íróinak.

Gró Lajos.

munka

Maxim Gorkij levele Romain Rollandhoz

Húsz év óta rendszeres levelezést folytattam Maxim Gorkijjal. Ez a levélváltás különösen gyakori és meghitt volt azokban az években, miután a beteg Gorkij 1922-ben elhagyta U. R. R. S.-t, hogy Németországban keressen gyógyulást.

Nagyon korai lenne nyilvánosságra hozni ezeket a leveleket, amelyeknek eredeti szövegét biztos helyen őrzik. Kivételképpen azonban kizsakítok belőlük egy rövid írást, amelyik megmutatja, hogy természetétől milyen távoleső irodalmi ideál felé vágyódott ez a nagy művész.

Ebben a levélben már előre érezte, hogy Németország alámerül az antiszociális nacionalizmusba és hogy feladja intelligenciáját, amelyet már 1922 óta ostromol az „erős hatalom”, — a „Führer”, hogy páncélok közé szorítsa és igájába fogja.

Villeneuve, 1936 július hó 14-én.

Romain Rolland.

Freiburg i. Brisgau Güttenstal
1922 november 6.

Kedves barátom.

Mélyen megdöbbent a könyvemről szóló dicsérete, de úgy érzem, hogy bírálata túl jóindulatú és hogy irántam mint egyén iránt érzett szimpátiája enyhítette kritikáját rólam, — az íróról. Én magam úgy vélekedem, hogy ez a könyv nem sikerült, kaotikus és hiányzik a belső harmóniája; olvasása közben érezni lehet, hogy az író valami kényszerűség űzte arra, hogy benyomásait a lehető leggyorsabban közölje. Ezért bizonyos hanyagsággal végezte munkáját, sok mindent nem fejezett be, nem ügyelt eléggé a stilusra és nem hatolt le a dolgok lényegéhez. Azonkívül a francia fordításban sok tévedés van, melyeket a kézirat rendetlensége okozott, — ezek nagyon szomorítanak. Én igen jól ismerem valamennyi hibámat, a legnagyobb közülük éppen ez a sietség, ez az üzőttég, mely arra kényszerít, hogy mindent amit tudok, mindent, amit láttam, mindent, ami foglalkoztat, azonnal elmondjak. Ebben az esetben nagyon találónak tartom azt a paradoxot, hogy: „a sok tudás gyakran ártalmas az emberre.” Túl vagyok terhelve reális impressziókkal, a dolgok tudása túlnövekedett bennem, zsákmányuk lettem: túlságosan hamar lelkesedem külső jelentőségükért és ezért inkább vagyok elbeszélő, mint az emberi lélek misztériumának és az élet rejtélyének kutatója. Anthropocentrikus a szemléletem, mikor az emberről van szó és a természettel kapcsolatban is az emberi momentumokat keresem, — mégsem tudom elég erővel és meggyőződéssel kifejezni igazi énemet, amelyet impresszióim eltakarnak. Egyszóval, ha kritikát kellene írnom Gorkijról, úgy az a legelítélőbb és legkönyörtelenebb lenne. Higyje el, ezt minden affektálás nélkül mondom. Nem vagyok Gorkij csodálója és ha tudni akarja, hogy számomra milyen az ideális írói ténykedés, — vakmerő és kevésbé szerény leszek: szerintem úgy kell írni, mint Flaubert.

Zweigtől kaptam egy kedves levelet, barátságosan rá akar venni, hogy hagyjam el Németországot; különben úgyis az a szándékom, hogy Karlsbadban telepedek le. Milyen bájos ember lehet ez a Zweig! Nemrégiben olvastam egy novelláját: — A holdfény uccácskát — ugyanaz a témája, mint az én szerelmi históriámnak, — szép stílusa még a fordításon keresztül is hatott rám.

Az élet itt igazán egyre nehezebb. A „polgárok” állama széjjelbomlik és az ember nem lát semmit, ami a bomlást megakadályozhatna. A polgárokat hatalmába kerítette, a mohó vágy a dollár után és a munkástömegek előtt a szocialista állam eszméje jövátéhetetlenül kompromittálva van. Az intelligencia nyomoruságban él és általában Bajorországtól vár segítséget. Igen különös az itteni intelligencia. Amennyire meg tudom ítélni: politikai konzervatizmusa éppen olyan borzalmas előttem, mint beteges nacionalizmusa. Egy itteni filozofus azt mondta mostanában, hogy Németország egyetlen ideális kormánya 1848-ban volt, amikor 150 professzor ült a parlamentben.

Összegezve, itt minden osztály hajlandó magát alávetni minden hatalomnak. Nem fontos, hogy ez a hatalom milyen, csak elég erős legyen. Ezzel megcáfolják politikai íróikat, akik ugyanis azt akarják bebizonyítani, hogy a németek a férfiasság megtestesítői, aktívak, míg a szlávok alkotják a feminin, passzív elemet. Nagyon szomorú dolgok ezek.

Írjon nekem igen hamar kedves barátom és engedje meg, hogy melegen megszorítsam a kezét.

M. Gorkij.
Közli: K. Zs.

Egyedül

*Állok itt lihegve, mint ki messziről futott,
s bár világom lezárt, zúgok felé nem tekint szemem,
messzebbre nézek s közben hallgatom
kifáradt társaim gyáva beszédét.*

*Fények nem égnek már az éjszakában
a harc elült s én mint késői katona,
ki görcsösen markolja fegyverét,
úgy nézek el a csendes, halotti táj felett.*

*Fények nem égnek már az éjszakában
s én állok itt lihegve, mint ki messziről futott,
mint ki hírt hozott egy távoli világból
s most szótalan a megvadult barbárok között.*

Murányi-Kovács Endre

munka

Tavaszi luvallat

Nem tagadom, hogy Hozzá tartozom.

Csak az a törékeny, sápadt arcú kis apáca, aki valamikor imi és olvasni tanított s most lehajtott fejjel szokott sétálni a templom körül: csak ő néz megdöbbenve, rosszalóan reám — mintha ilyenkor a lépteit is meggyorsítaná, s alig halíthatóan mormolja, a „Dicsértessék”-et...

Hitetlennek tart: elrugaszkodottnak.

Pedig nem tagadom, hogy Hozzá tartozom.

Talán azért sem, mert valamikor az egyik ősanyám, amikor gyermeket hozott a világra, dajkált éppen vagy temetett, — találkozott Vele. Beszélgettek is.

Emlékszem erre a beszélgetésre, mert ezt az emlékezést magammal hoztam a világra.

Talán még a szavakat is el tudnám mondani, de azok olyan egyszerűek, hogy mindenki kétségbe vonná, ha azt állítanám: Felülről jönnek.

Vitatkoznának és nem tudnék bizonyítani.

S mondanák: „hol van hát veled az Ő beszédének emléke? Barátod-e neked, hogy magadra hagyott?”

Elhinnék-e, hogy én hagytam el mégis egy furcsa, rég elmúlt vasárnapon, amikor közömbösen és vállvonogatva kiléptem azon az öreg, tömjénszagú kapun?

Kiléptem, belenevettem a napsugárba és nem akartam többé sem mire sem emlékezni. Még a versikéket is elfeledtem és azokat a kis dalokat is, melyeket dicsőségére énekeltünk. S a skatulyát, melyben anyám sokáig őrizgette a puha selyemszálú fátylat, a gyöngyvirágkoszorút és a felszallagozott viaszgyertyát — azt a skatulyát egy hideg, ködös téli délután a kályhába vetettük.

Pedig abban a selymes fátyolban, a gyöngyvirágkoszorúval és kezemben a felszallagozott viaszgyertyával járultam először az Ő színe elé. Angyálnak is beillettem volna, tiszta voltam és átlátszó, s valóban hattyúszárnyak lebegtek a vállam fölött.

Senki sem tudta, de már megmondhatom: éjszakánként bejáratos voltam az Ő kertjébe.

Fényességeket láttam és mélységeket.

Muzsikáló virágokat szedtem, belefontam őket a hajamba és ettől minden hajam szála énekelt.

Kavicsokat is szedtem, melyek keresztül hullottak a tenyeremen, — széjjel szórtam őket s csak akkor láttam — nem kavicsok, hanem arany búzaszemek.

Apró állatokkal is barátkoztam, kis tehenekkel és kis lovakkal és megértettem az Ő beszédjüket.

S ha úgy tetszett, a szívemet odatettem egy virágzó fa alá — s a szívem, mint a virágja, illatos lett és sokértelmű.

S úgy volt, ha felfelé szaladtam, lefelé jutottam, s ha lefelé készültem — felfelé futottam.

Szivárványhídon túl és szivárványhídon innen —
 Gyermek voltam — aki közelebb van a kutak vizéhez.
 De tudom — nem bizonyítékok ezek — talán ellenem is szólnak.
 Mégis állítom: Hozzá tartozom én!
 És mondanátok:

„Hogyan is tartoznál te Öhöz? Ki látott téged közöttünk? Hol vagy, amikor hatalmát hirdetjük? Szép, piros ünnepeinken nem állsz mellettünk a sorban és siralmainkkor kint jársz a hegyek között, s egy halvány zöld akácfalevélen füttyörészel!

Ki higgyen neked?

És mondanám: Nem azért álltam ki közületek, hogy újra közetek keveredjek.

És mondanám: Nem hozzátok tartozom, hanem Öhöz. Véle vagyok és nem veletek — s hozzá beszélek akkor is, amikor akácfalevéten füttyüreszek.

Körmendi Márta

Bernece-baráti legenda

*A honti hegyek alján csoda történt.
 Fűszálak fülelőn lestek be az erdőn,
 Glória nőtt a fák tetején és Mária (Ő volt),
 Jófajta selyemben sétált el a réten.*

*Legelő libusok latyakos hassal járultak elébe,
 Szárnyas, döcögős sereg angyal
 És sok kicsi pásztor, (mert Mária, Ő volt)
 Integtetett és naparanya küszött fel a búza hegyén.*

*Füstölő szagú lett azóta a rét is Bernece-Baráti,
 Ellustúl a föld, hasa nőjön,
 Cifra kereszten farag el naphosszat a férfi,
 Asszony, gyerek meg kitelepszik Mária várni.*

*Ercsi Mariska kis libapásztor
 Varkocsa ing legelől a menetben
 S boldogan lóg misegyöngy a nyakában,
 Mint betűző gyereken mesekönyve,*

Bánáti Oszkár

munka

A szocializmus válság-problémái

Az a nyugtalan számonkérés-, reform- és újjáalakító hullám, amely az európai szocialista elméletet a német és az osztrák fasizmus uralomra jutása óta előntötte, nem kizárólag a gyakorlati mozgalmak balsikereinek következménye, amint hogy az elméleti kérdések előtérbe nyomulása sem magyarázható egyedül azzal, hogy a fasizmus a gyakorlati szocialista mozgalom megnyilatkozásait háttérbe szorítja, vagy teljesen megghiúsítja. Lehet, hogy a szocialista elmélet válságát ezek a jelenségek érlelték meg, de kétségtelen, hogy a válság nem csupán politikai balsikerek elszigetelt és időleges következménye. Ha ezt a válságot aktualissá a politikai vereségek sorozata tette is, aktualitása mélyen benn rejlik a társadalom szerkezeti átalakulási folyamatában és túlmutat a pillanatnyi megoldási problémákon és lehetőségeken.

A német és az osztrák fasizmus győzelme, és más európai fasiszta mozgalmak megerősödése nem, vagy legalább is túlnyomórészt nem csak szocialista taktikai tévedések és halfogások eredménye, s amennyiben előidézésében ilyenek is szerepet játszottak, fel kell ismerni, hogy ezek a taktikai hibák nem a vezető személyiségek helytelen kiválasztásában rejlettek, hanem mélyen benne gyökereztek egy elméleti elgondolásban, egy tradicionális világnézeti rendszerben. A rendszer, az elmélet legmélyebb gyökeréig kell visszanyulnia annak, aki a hibák okait nemcsak a számonkérés, a felelősségrevonás és az önigazolás szempontjából akarja feltárni, hanem az egészséges és tetterős kibontakozás érdekében gyökereitől ki akarja irtani a baj okozóját.

Az első idők ideges kapkodása, önmarcangoló és egymást okoló vádaskodása után mindinkább erőre kap a konstruktív vizsgálódás és mind világosabban kezdenek kibontakozni egy modern és korunk minden követelményének és szükségletének megfelelő szocialista elmélet körvonalai. Ez a modern szocialista elmélet feladatát a régi szocializmus aktualizálásában és a rátapadt és időleges romlását előidéző liberális dogma-rendszer kiméletlen kioperálásában látja.

Aktualizálás azt jelenti, hogy a szocializmus elméleti és gyakorlati módszerét, taktikai követelményeit többé nem az átörökölt hagyományok merev rendszerében kell meghatározni és folytatni, hanem a monopolkapitalizmust politikailag és társadalmilag kifejező fasiszta és totalitáros törekvések természetének megfelelően megszabni és kialakítani. A mai társadalmi szerkezetet, a gazdálkodás mai fokát és fejlődési irányzatát, a mai politikai valóságot le kell mérni és ezekhez szabni a fegyvereket. Modern elméleti és gyakorlati fegyverzetel kell kicserélni azt a szocialista módszer- és elmélet-fegyvertárat, amely a modern szocializmus születésének pillanatában talán időszerű volt, de amely —

meghazudtolva legnagyobb teoretikusának tanítását — a leghamarabb merevedett meg, mechanizálódott el s került a 19. század uralkodó — liberális — politikai és világnézeti áramlatának szellemi és gyakorlati gyámsága alá.

1587

Emil Franzel-nek a pozsonyi Prager-kiadónál megjelent könyve: „A b e n d l ä n d i s c h e R e v o l u t i o n“, jelentős állomása ennek a szocialista aktualizálási munkának.

Franzel leszzegezi: a marxista történelemszemléletnek sem sikerült teljesen átütni a 19. század liberális történelemképét, az uralkodó osztály eszmevilágát. Ennek a liberális világnak uralkodó, eszményi típusa a polgár, legnagyobb eszmei és társadalmi irányzata a polgárosulás volt. A polgári szokások, gondolkodásmód, erkölcsi felfogás, gazdasági törvényszerűségek felvétele, elfogadása, igenlése, életcélul és zsinórmértékül való felállítása, jelenti ennek a polgárosulási folyamatnak a fokozatait. Ezen a folyamaton csak az tudja áttörni, hatása alól csak az tudja kivonni magát, aki kívülhelyezkedik a polgári lét igenlésén és a polgárosulás társadalmi céljain. Marx és Engels a proletár osztályöntudat fogalmának kialakításával — mondja Franzel — elsőnek vetették szét a polgári világ vasgyűrűjét. S hozzátehetjük: épen olyan korban, amikor kezdett nyilvánvalóvá lenni, hogy a kapitalista társadalomban a polgárosulás folyamatában való tényleges részvétel amugyis csak a kevesek kiváltsága.

A marxista osztályöntudat tanításának az lett volna valóban történeti feladata és hivatása, hogy mindazokat, akiket a kapitalista társadalom kirekesztett a polgárosulás valóságos, tehát materiális és fizikai lehetőségei közül, egyúttal kivonja a hamis polgári tudat befolyása alól, hogy a proletárnak, akit az uralkodó rend megakadályozott a polgári lét valóságos előnyeinek élvezetében, élete ne ennek az elérhetetlen polgári életformának tragikus majmolásában merüljön ki, s ne váljon a polgári ideálokat reménytelenül hajszólo kispolgár karikatúrájává. A proletár osztályöntudat helyes felfogása szerint tudatosítania kellett volna a proletártömegekben a polgári világon kívülállókát, hogy kiszakítsa őket abból a világképből, amelynek rabjaivá lettek, anélkül, hogy valaha is hasonélvezői lehettek volna.

„A marxista szocializmus tragédiája volt, hogy az osztályöntudat fogalmát nem abban az irányban fejlesztette tovább“ — mondja Franzel. „A proletárság osztályöntudatából vulgärmarxista tévtan lett, amelyet azután a fasizmus elméleti előfutárai oly sikerrel rohamoztak meg“.

Maga a proletár szó is elég szerencsétlen kifejezés, a félreértelmezés egyik legfőbb okozója. Tisztára polgári fogalom. A legalsóbb, a legkirekesztettebb osztályt jelenti a polgári társadalmon belül. A proletár osztályöntudat azonban eredeti marxi értelmezésében nem ennek a kisebbségi érzetnek, ennek az elesettségi állapotnak tudatosítását és vállalását, beletörődést jelentette, hanem azt, hogy a kapitalista társadalom javainak élvezetéből kizárt osztály nem hajlandó továbbra is a polgári társadalmi és létformák keretei között reménytelenül visszasóvároggni

munka

a polgári osztályba való feljutást, sem a polgári életformát leutánozni, hanem a társadalom berendezésének átalakításával a maga és mások számára egyaránt biztosítani egy polgári?, nem emberi és kulturális létet. Ez volt a szocialista célkitűzés és ezért lett volna helyesebb proletár osztályöntudat helyett inkább szocialista öntudatról beszélni. Mit akart a marxizmus? veti fel Franzel a kérdést, proletár világot? nem, szocialista világot! A vulgärmarxista elfajzásnak köszönhető, hogy, sajnos, ezt ma még mindig magyarázni kell. Nemcsak egyes fasiszta és reakciós teoretikusok, mint Möller van den Bruck értették a proletáröntudatot félre, nyilván szándékosan, hanem sok szocialista is, akik pl. a művészet terén is egy sajátosan proletár (tehát nyomort, elesettséget ábrázoló, naturalista) művészetet akartak teremteni és ezt tartották szocialista művészetnek. Az európai szellem összes művészi és kulturális eredményeit elvetették, csak azért, mert e művészet és kultúra legutolsó hordozója a polgárság volt, ami viszont nem akadályozta meg őket abban, hogy „proletár-művészetüket“ a polgári naturalizmus legselejtesebb formájában fejezzék ki és műveljék. Az egész európai kultúrát elvetették, csak azért, mert annak legvégső kifejezési formája polgári volt, ahelyett, hogy átvették és továbbfejlesztették volna ezt a kultúrát és a polgárit vetették volna el. A „proletárkultúra“ és proletárművészet“, mint szurogátumok és ezek velejárója, a kultúra és a művészetellenes sekélyesség volt a történelmi szocializmus egyik legnagyobb és legvégzetesebb kislása.

Franzel másik, a szocialista válságot analizáló tétele az, hogy a vulgärmarxisták Marx két nagy tanítását, amelyek közül az egyik csak a kapitalista korszakra vonatkozik, a másik pedig az emberi világ egész történetére, időbelileg azonosították, s Marx gazdasági történelemfelfogását, amelyet ő kifejezetten az árutermelő, kapitalista társadalom megértésére és megmagyarázására alkalmazott, kiterjesztették a világ egész, praekapitalista és postkapitalista történetére és ezzel problematikussá tették annak érvényét és lerontották a marxi tanítás presztizsét. A társadalmi mozgástörvény általános érvényét Kautsky és vulgärmarxista társai kiterjesztették a gazdasági történelemfelfogásra is és a marxizmust olyan mechanikus és olyan lélektelen, materialisztikus rendszerré sülyesztették, amelynek talán kisebb baja volt az, hogy elvesztette tudományos hitelét, a nagyobb az volt, hogy a munkásosztályt és annak egész mozgalmát egyedül ezek a tanítások irányították. A vulgärmarxizmus a munkásmozgalomnak nem adott mást, mint sivár szükségyszerűség-fatalizmust, amely a tömegekből minden lendületet és heroizmust kiöl, s ráadásul megfosztja és távortartja őket mindattól, ami lelki tartalmat adhatott volna nekik, ami alkalmassá tette volna őket, hogy a polgári világ egyenértékű örököseinek tudhassák magukat: megfosztotta és távortartotta őket az európai történelmi kultúra megismerésétől, vállalásától és élvezetétől. Azt tanították a munkásságnak, hogy a marxizmus tételei szükségszerűen, törvényszerűen, maguktól fognak megvalósulni, s ezzel ennek az osztálynak minden lendületét, harci kedvét elvették, ami pedig egyedüli biztosítéka lett volna annak, hogy ezek a követelmények tény-

leg meg is valósuljanak. Elméleti irányítóikkal együtt rabjai voltak a kor liberális világképének, a mechanikus öntörvényszerű haladás gondolatának.

1589

„Abban a szilárd hitben, — mondja Franzel egy helyen, ahol már a liberális vulgárszocializmus kései következményeiről beszél — hogy úgy sem történhet semmi bajunk, mert a fejlődés másként határozza meg és mert a fasiszmus győzelme ellentétben áll a haladással, masiroztak a liberalizmus utócsapatai napsugárral a szívükben és dallal ajkukon a romlásba. Még 1933. telén is azt lehetett olvasni egy tudományos vulgärmarxista folyóiratban, hogy Hitler soha sem fog hatalomra jutni, mert a fasiszta diktatura Németország gazdasági alulépítményével ellentétben áll.“

A versenykapitalizmus átalakulásával, a liberális világkép kimulásával együtt megmutatkozott a liberális járszalagra kötött szocialista elmélet és gyakorlat teljes tehetetlensége és válsága is. Az ortodox szocialista politika elméleti és gyakorlati művelői teljesen értetlenül állanak napjaink társadalmi jelenségeivel szemben, görcsösen kapaszkodnak elavult dogmáikhoz és inkább hajlandók teljesen antimarxista módon elemi csapásnak, tömegőrületnek és minden egyéb metafizikai ok következményének feltüntetni a fasiszmust, semminthogy annak uralomrajutását okszerűen feltárnák: mert akkor az előidéző okok között saját téves tanításaikat és helytelen irányba terelt mozgalmukat is megtalálnák.

„A liberális szocialista“ megjavulás egyébként ráillik a Kautsky-reformista és a legradikálisabb forradalmár típusára. Ellentéteik nem minőségiek, hanem tisztára módszerbeliek voltak, egyazon rendszeren belül. A békés belenövés, az automatikus, demokratikus belefejlődés épen olyan liberális illúzió volt, mint a máról-holnapra végrehajtott radikális forradalomtanítása, a francia forradalom jakobinus receptje szerint. Az ultraradikálisok épúgy hittek a békés belefejlődés tanában, mint a revizionisták, ők csak befejezettnek tartották ezt a fejlődési folyamatot és érettnak arra, hogy pontot tegyenek a végére. Nem a valóság lehetőségeit mérték fel, hogy aszerint cselekedjenek, hanem a dogmát tartották szem előtt, hogy megvalósítása érdekében erőszakot tegyenek a valóságon. Oroszország forradalom utáni tizenkilenc évének példája mutatja, mennyire képtelen volt ez az elgondolás és Európa példája, hogy, sajnos, a másik, ha lehet, még képtelenebb.

Tamássi György

Jegyzet:

A baloldali francia írók és politikusok körében tüzetes megvitatás kérdésévé tették a művészet és társadalom egymáshoz való viszonyát. A vita középpontjában az úgynevezett „Uj realizmus“ kérdése áll, amely már nálunk is visszhangra talált. A témához legközelebbi számunkban a vitaanyag ismertetésével együtt mi is hozzászólunk.

munka

Hozzászólás egy világsikerhez

Földes Jolán „A halászó macska uccája“ c. regényével megnyerte Londonban a 4000 fontsterlinges nemzetközi regénypályázatot. A berlini olimpiász világraszoló magyar sikerei után új magyar siker; a test diadala után a szellem, a kultúra, az irodalom diadala — mondják és elfelejtik mérlegelni a történetek valódi értékét s a szavak mögött meghúzódó igazságot. Elfelejtik, hogy a nemzeteknek az olimpiáson résztvevő versenyzői jórészt nem képviselői voltak az egyes népek testi kultúrájának, de az egyes versenyágakra céltudatosan kitenyészített egyének, amire nézve — a kérdés részletes taglalása helyett — elégnek gondoljuk, ha rámutatunk a népeesség legszélesebb rétegében sportoló Anglia helyezésére, másrészt Magyarországra, melynek népegészségügyi körülményei (pl. a tuberkulózis és angolkór arányszámai) lényegesen rosszabbak az olimpiász helyezési listáján mögéje szorult nyugati országokéinál. És azok, akik a magyar irodalom diadaláról beszélnek, nem gondolnak arra, hogy a nemzetközi regénypályázatnál nem irodalomról van szó. A pályázatot nem valamely irodalmi vagy kulturális testület, nem egy az irodalom emberalakító erejének hitével eltelt idealista írta ki, de kiadóvállalatok, melyeknek célkitűzése nyilvánvalóan nem irodalompolitikai s nem kulturális, hanem üzletpolitikai volt. Mindazok az írók, ujságírók és közéleti férfiak, kik az általuk eddig nemismert vagy nemnagyrabecsült Földes Jolán regényének ügyében nyilatkoztak, legyenek őszinték s ismerjék el: a tizenhárom kiadóvállalat célja nem volt egy művész zenijének revellálása — hisz erre rácaffolna a kiadóvállalatok állandó gesztója — a cél csakis üzleti, tízezres és százezres példányszámok elhelyezése lehetett. Ez természetes és üzleti vállalatokról lévén szó, nem is hibáztatható. Csak épp nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez esetben már nem beszélhetünk irodalomról, emberi, művészi megnyilatkozásról, hanem a lényeg a kiadói érdek, a minél szélesebbkörű közönségnek „irodalmi“ eszközzel való kiszolgálása. Az irodalom eszközzé vált, s az érdek megkövetel egy bizonyos felületiséget, a különböző irányokban lekötött közönséggel való kontaktus megtalálásának könnyebbségét, a karakter elhalványítását. Ilyen könyveknek tilos kimondani az „igen“-t és a „nem“-et, mert az bizonyos köröknél szimpátiát, másoknál ellenkezést váltana ki, s így nem szolgálhatná egy tucatnyi kiadó érdekét, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy ezek mind más és más nemzetnek olvasóközönségére támaszkodnak. „A halászó macska uccája“ körüli nagy sajtókampányban természetesen minderről nem esett szó, habár az állásnemfoglalás-t, mint a könyv egyik jellegzetességét néhány kritikus felemlítette. Ez az „állásnemfoglalás“ nem egy társadalmi tendencia hiányát jelenti, mert az ilyenhez való lekötöttség, helyesebben ennek kihangsúlyozása e sorok írója szerint igazi művészi alkotásnak nem feltétlen velejárója, sőt végső értékelésben hátrányára is szolgálhat, de emberi állásfoglalás hiánya, a művészeknek az emberekkel és dolgokkal szemben megnyilatkozó őszinteségének hiánya. A tendencalkotások tekintetében nem egyszer nyilvánított-

tuk elítélő véleményünket, de meg kell mondanunk, hogy társadalom- és irodalomkritikai szempontból ezeknél jóval károsabbak a kiadói tendenciát szolgáló művek, illetve ezek megírását involváló érdekek, melyeknek kétségkívül nem hatástalan eszközei az ilyen nemzetközi pályázatok.

1591

A pályázatoknak nem írott törvénye mindaz, mit fentebb kifejtettünk, de minden író által ismert feltétele s így destruáló hatásuk nyilvánvaló. Mint amiként biztos, hogy Földes Jolán százazrei destruálni fogják a magyar irodalom fiataljait. Ne feledjük el, hogy Földes Jolán nemzetközi sikere nem magányos és első eset irodalmunkban, gondoljunk csak a magyar drámai irodalom exportjának „krekk“-jeire, hisszük, hogy Bús Fekete László, Fodor László s a többiek említésekor senkisé is asszociálja a magyar kultúra, a magyar irodalom, a magyar szellem diadalát.

Általános irodalmi viszonyainkra jellemző, hogy „A halászó macska uccá“-járól szólva írástudóink minderről nem emlékeztek meg s különösen szembetűnő, hogy a polgári napilapok hozsannázó kórusába a Népszava is beállott, magáénak vallva Földes Jolánt s munkásságát. A magyarországi szocializmus egyetlen napilapjának s a tömegekhez szóló egyetlen orgánumának nagyszerű alkalma lett volna hitet tenni az irodalom szabadsága s a néhány valójában baloldalinak megmaradó, művészetében meg nem alkuvó fiatal író mellett. A Népszava cikkíróját valószínűleg Földes Jolán következő mondata tévesztette meg: „Vitatathatlan, hogy világnézetem van, amelyet baloldalinak hívnak. Röviden megfogalmazva: jobban szeretem a szegény embereket, mint a gazdagokat.“ Tudjuk azonban, hogy a „szegényember iránti szeretet“ fogalmába és attitűdjébe beletartozhatik a haladás s a kultúra legteljesebb tagadása és elnyomása s egy reménytelen impotencia is. Amint a Népszava vezércikke helyesen írja: „a baloldal a szellem nyelvén a szellem szabadságát, a kritika jogát és merszét, a bírálat szárnyát és a konstrukció erejét jelenti“, de be kell vallanunk: mindezt elmulasztotta „a nemzetközi diadal“ órájában a magyar baloldali sajtó.

Gondoljuk: mindenki előtt nyilvánvaló, hogy álláspontunk kifejtése a körülményeknek objektív analízise, az eredményeket létrehozó összetevők megkeresése csupán és nem akar támadás lenni senki ellen, főként nem személyileg Földes Jolán irónó ellen. Hisszük, hogy senki sem adhat mást, mint ami lényege, elsősorban nem művészi alkotásokban, s reméljük is, hogy Földes Jolán tudja ugyanezt. Ő — aki jobban szereti a szegényembereket, mint a gazdagokat — átérzi talán irodalompolitikai helyzetét és talán megérti azt is, hogy mikor a pályadíjat megnyerte — adósává lett a szegénységbe vesztett fiatal magyar íróknak. Talán arra is gondolt, hogy a pályázat destruáló hatásának kiegyensúlyozására az irodalom cégére alatt keresett százazreinek akárcsak aránylagosan csekély töredékéből létesít egy a kiadói érdekekre nem tekintő irodalmi alapítványt a fiatal írók részére.

Murányi-Kovács Endre

munka

Wilhelm Reich: Die Sexualität im Kulturkampf

A gondolkodó világ érdeklődéssel kíséri az új orosz családi és születésszabályozási törvényhozást. Az új törvények — bárhogyan is foglaljunk állást velük szemben — jelzik azt az átalakulást, mely az orosz élet e területén lejátszódott és amely nyilván befolyásolni fogja az orosz élet más vonatkozásait is. A magyar olvasóközönség még az átalakulás tényeiről is csak a napilapok publicisztikáján keresztül értesül; Wilhelm Reich most megjelent könyvének különös értéke, időszerűsége mellett, hogy nemcsak az eseményeket közli, hanem megkísérli azok történeti összefüggésének feltárását.

Az 1917. évi orosz forradalom megdöntötte a cári államhatalmat, a polgári tulajdonviszonyokat átalakította és az iparban a társadalmi termelőeszközöket az állam tulajdonába adta. A forradalom nem korlátozódott a gazdaság és politika területére, a kulturális élet minden vonatkozására kihatott, megrendítette a család, a házasság, a tekintélyi nevelés alapvető intézményeit is.

A marxi teória, — amelynek jegyében az orosz forradalom lejátszódott —, előrelátta, hogy az autoritativ államhatalom meghódítása és a polgári tulajdonviszonyok megváltoztatása szükségképen maga után fogja vonni a patriarkális család és házasság felbomlását is. A bomlási folyamat a hadikommunizmus ideje alatt meg is kezdődött és minden társadalmi osztályra, (a volt uralkodó és a most uralomrajutó) egyaránt kiterjedt. Mind a polgárháború inségei, mind az elnyomott sexes felszabadulása sietteték ezt a folyamatot.

Míg az 1917-es évek gazdasági és politikai törvényhozása deklarativ jellegű volt, vagyis a valóságban már kiharcolt állapotokat utólag emelte törvényerőre, (mint például a gyárak és földek megszállását), addig a sexuális élet területén a törvényhozás konstitutiv jellegű volt; merőben új állapotokat teremtett, egészen új intézményeket létesített.

Mindenekelőtt a nő gazdasági, nemi, jogi elnyomatását szüntette meg. A férfi és női munkabéreket egyenlővé tette és ezzel a nő gazdasági elnyomatásának lehetőségét legalább elvben korlátozta, mert a gyakorlatban, az akkori idők munkahiánya következtében, a nők nagy tömegei gazdaságilag elhelyezkedni nem tudtak és így a törvényhozás elvi deklarációi és a gazdasági élet realitása között jelentős hézag mutatkozott. A nő teljesen szabadon választja meg nevét, lakhelyét és állampolgárságát is.

A házassági törvények az állam beavatkozását minimumra korlátozzák. A házasság egyszerű bejelentéssel történik. A bejelentés elmulasztása,

a be nem jelentett viszony a bejelentettel szemben jogi és morális szempontból semmilyen hátrányt nem jelent. Az elválás, épp úgy, mint a házasságkötés, egyszerű bejelentéssel történik. Elegendő az egyoldalú akaratnyilvánítás, kölcsönös beleegyezés vagy vétkekesség a házasság felbontásához nem szükséges.

1593

Ideiglenes intézkedésül fenntartják a tartásdíjfizetési kötelezettséget. A munkaképtelen vagy jövedelem nélküli nőt, elhagyás után a férfi 6 hónapig köteles tartani. Törvényes és törvénytelen gyermek közötti családjogi különbséget teljesen megszüntették; a viszony megszűnte után a kiskorú gyermekek tartása mindkét keresettel bíró szülőt terheli.

A születésszabályozás kérdését törvény rendezi. A törvényhozás vezérlő principiuma a nő szabad rendelkezési joga teste felett és a terhesség titkos megszakításának megszüntetése volt. Minden nőnek jogában állott terhességét annak első három hónapjában bármely nyilvános klinikán díjmentesen megszakíttatni. Viszont a terhesség titkos megszakítását súlyosan büntették.

A törvényhozás a nevelést állami feladattá jelenti ki, korlátozzák a szülők beavatkozási jogkörét a gyermekek nevelése és pályaválasztása tekintetében.

Amint Wilhelm Reich kiemeli, a marxi teória előrelátta a család és házasság felbomlását. De amit nem látott, és a szexuális élet tudományos teóriája hiányában nem is láthatott előre, hogy ez a változás mennyire mélységes szenvedést és kín jelentett éppen a forradalmat hordozó proletár és paraszttömegek számára. A külső korlátok ledöntése nem jelentette egyszersmind a belső kötöttségek és gátak lebontását. A boldogság külső lehetősége nem jelentette a belső szabadság vállalását. A családi érzésnek a lelki struktúrába való rögzítődése szilárdnak bizonyul akkor is, amikor a család gazdasági funkciójának alapja, a magántulajdon megszűnik. Az emberek pszichikus szerkezete mélyebb érzelmi ellentállást tanúsít és lassabban alakul át, mint a társadalom szociális alapintézményei, ami arra mutat, hogy a társadalom fennmaradását nemcsak az erőszak vagy a gazdasági automatizmus biztosítja, hanem e mellett, és ezzel együtt, a tömegek pszichikai struktúrája, egymáshoz és intézményeihez való kötöttsége: ezt nevezik közönségesen a történelem subjektív tényezőjének.

A cári Oroszországban a család gazdasági és szexuális célokat szolgáló társadalmi berendezkedés. A forradalom következtében a család gazdasági szerepe megszűnik, illetve funkciójától megfosztva, jelentősége fokozatosan csökken. A termelőeszközök államosítása és a közösségi életformák iránti törekvések létrehozták a kollektiva intézményét, amely hivatva volt a család gazdasági szerepének átvételére.

A család gazdasági szerepének forradalmi megváltozása tehát nem jelentette a családi érzésből fakadó lelki kötöttségek megszűnését. Mint ahogy az orosz gazdasági életben egymás mellett léteznek, de valójában egymás ellen küzdenek a magángazdasági és közösségi elemek, úgy a szexuális élet területén is ellentmondás keletkezik a kollektívához fűződő,

munka

annak gazdasági és társadalmi funkcióját igenlő érzelmek, és a családi érzelmi kötöttséget megőrző konzervatív pszichikai struktúra között. Nyilvánvaló, hogyha a magántulajdonnal együtt a magántulajdonhoz tartozó lelki struktúra nem változik meg, akkor csakhamar ellentmondás keletkezik a társadalom gazdasági és kulturális berendezkedése között. Az intézmények megváltoztatása csak az alapját veti meg a társadalom átalakításának, ha nem követi az ideológia átalakulása; ez pedig elmarad, ha az átalakulást hordozó tömegek lelki szerkezete minőségében nem változik meg. Ha tehát a társadalmi alapintézmények megváltozását nem kíséri a pszichikai struktúra és az ezzel összefüggő felülépítmény megváltozása, ami korántsem áll egymással szükségszerű ok és okozati összefüggésben, mert az ösztönstruktúra éppen annyira determináló és determinált tényező, mint a gazdasági és így fennforog a lehetősége annak, hogy a konzervatív, alig vagy csak mennyiségileg változott felülépítmény kontramotiváló hatását érezteti a társadalmi alapintézményekre.

Wilhelm Reich, a ma (1934—36) uralkodó ideológiák és az új orosz törvényhozás bírálatán keresztül arra a meggyőződésre jut, hogy a harc a családi érzelmi kötöttségből fakadó ideológiák, a morális és autoritativ principiumok diadalával végződött. Az uralkodó szovjetideológia ma az abortus károságát és veszedelmességét hirdeti. Propagálja minél több gyermek születését. Filmekben és ujságban a „becsületes“ házasságot hirdetik. Louis Fischert idézi a szerző, aki az 1934-ben előadott „Péter Winogradow magánélete“ c. filmről így ír a Weltbühne-ben: „Ez a film olyan, hogy a legkonzervatívabb állam legkonzervatívabb zugában is visszhangra találna.“ A Pravda 1935-ben kinyilatkoztatja, hogy „a rossz családapa nem lehet jó szovjetpolgár“. Erről mondja Louis Fischer, hogy ilyesmi elképzelhetetlen lett volna 1923-ban.

Míg az 1917. törvényhozás megszünteti a homoszexualitás büntetésére vonatkozó paragrafust, addig 1934-ben Kalinin ellenjegyzésével megjelent rendelet a homoszexualitást szociális bűncselekménnyé bélyegzi, és 3—5 évi, ismétlődés esetén 5—8 évig terjedhető elzárással sújtja.

A nevelésben a Dalton rendszert kiküszöbölik. Újból meghonosítják az osztályozás és bizonyítványadás rendszerét. Megállapítják a szülők felelősségét a gyermekek neveléséért.

Propaganda folyik a válás megnehezítésére és meg akarják tiltani a nő első terhességének megszakítását.

Egybevetve az 1917. és a mai törvényeket, tárgyilagosan is megállapítható, hogy az 1917. törvényhozás által kezdeményezett átalakulás véget ért. A mai szabályozás nem a régi egyenes folytatása, hanem a szexuális élet új autoritativ és morális elveken alapuló szabályozása. Természetesen, ez még mindig messzemenően eltér az európai polgári élet szexuális és családi berendezkedésétől, de tartalmi különbségek ellenére abban az egy lényeges pontban mégis megegyezik, hogy a tervbevett társadalmi és szexuális önkormányzat helyett maga is tekintélyi és erkölcsi elvekkkel és kényszerekkel kormányoz.

F. Péter Pál

Kassák Lajos: Akik eltévedtek

1595

(Cserépfalvi kiadása.)

„Nem vagyok ellensége az irányköltészetnek, mint olyan-
nak... De hiszem és tudom, hogy a tendenciának a helyzetből
és a cselekményekből kell következnie minden kihangsúlyozás
nélkül és a költőt egyáltalában nem lehet arra kényszeríteni,
hogy az olvasóval közölje az általa leírt szociális konfliktusok-
nak jövőbeni történeti megoldását is... Engels

A regények címei néha a téma összefoglalását, néha annak tárgyyszerű meghatározását jelentik. De vannak olyan címek is, mint Kassák új regényéé, amelyek az író állásfoglalását fejezik ki. Ez a cím itélet dr. Ben-
czés Zsolt egyéni és társadalmi értelemben helytelen irányba fordult életéről. De ugyanakkor, amikor az író már a könyve címében bírál, az olvasó részére is felteszi a kérdést: hová és miért tévedtek el az emberek?

A kérdésre nem tézisekben, hanem alakjai jellemének megmutatásával, sorsuk dokumentálásával felel. A művészet állásfoglalása abban fejeződik ki, ahogyan a művész az embereket látja s amilyen érzetei és képzei vannak az életről. Az életszemlélet az emberek egymásközi viszonyának feltárásával egy bizonyos ponton átalakul társadalomszemléletté. Ma már tudjuk, hogy ellentétben a tegnapi helytelen felfogással, a társadalomszemlélet annál erőteljesebb, minél kiegyesúlyozottabb az író életszemlélete, minél mélyebben hatol le alakjai egyéniségéhez és minél teljesebben írja meg a külszín alatt meghúzódó motívumokat, anélkül, hogy a pszichológiai regény spekulatív területére lépne.

Régen foglalkoztat az a kérdés, hogy vajjon a kritika tud-e úgy szólni egy regényről, amelynek lényege tulajdonképpen önmagában fejeződik ki, hogy ezzel a hozzászólással azt igaz mivoltában ismertesse. Véleményem szerint ez maradéktalanul sohasem sikerülhet, mert a regényben túl az emberek jellemén és magán a témán is, a szavak és sorok között egy bizonyos atmoszféra van jelen. Ezt az atmoszférát a kritika csak megközelítheti, de nem érzékeltetheti, holott éppen itt fejeződik ki az író életszemléletének mélysége és magassága, ezzel hangsúlyozódik ki mondanivalója s ezzel is különbözik el a művészi képességekkel nem rendelkező ember megnyilatkozásától. A regény levegője az a meg nem fogható, de mégis létező kapocs, mely az olvasót az írással összefűzi.

Kassák regényének sajátos levegője mélyíti el munkája irodalmi és társadalmi jelentőségét. A könyv végeredményében annak a változásnak az eredménye, amelyen az író az utóbbi években keresztülment. Fejlődése mai szakaszán nem hajlandó tudomásul venni a jelenségeket úgy, ahogy azok külsőleg megmutatkoznak előttünk és nem hajlandó azokat ebből a szemszögből megítélni sem. Ma mindennek a magvát, végső lényegét keresi. Épen ezért állandóan kérdez, de úgy, hogy a kérdéssel mindjárt a feleletet is megadja.

munka

Milyen ember is ez a doktor Benczés Zsolt, ez a lecsúszott dzsentrikedő ügyvéd? S ahogy cselekedetein keresztül leleplezi gyávaságát, önzését, erkölcsi alacsonyrendűségét, faji gögjét, hamis ideológiák okozta gátlásait és ellentmondásait, akkor nemcsak válaszol, hanem nyilvánvalóvá teszi előttünk Benczés végzetszerű sorsát is. Érezzük, ennek az embernek el kell csúszni, mert önmagában hordja saját ítéletét.

Szűk világ a Benczés Zsolt világa, nincsenek távlatai és nincsenek célkitűzései. Egy ember be van zárva önmagába, anélkül, hogy ezt észrevenné. Valamit akar s nem tudja mit, valamerre el akar jutni s nem tudja hová. Menekül s nem látja, hogy önmaga előtt fut, mert a börtönnel, mely fogva tartja, ő maga az őre. Így menekül ahhoz a nőhöz, akitől megkapja a vérbajt s így szalad fel kétségbeesésében a hidra, melynek korlátjáról leveti magát a fekete víz mélységeibe. Eltűnik s utána ittmarad a felesége, akivel szemben halála előtti napjáig sohasem tudott feloldódni s itt marad a fia, aki mindég is idegen volt részére.

Az ilyen tragikus ellentmondásba keveredett ember életét nem értemi meggondolások, hanem érzelmi motívumok irányítják. Nem intellektusa, hanem emberi attitűdje jellemzi. Kassák tehát regényének alakjait sem intellektuális, hanem a valóságnak megfelelően érzelmi viszonylataikban állítja elénk úgy, hogy ezeket a cselekedeteken keresztül megmutatkozó érzelmeiket elemeire bontja.

Regénye tulajdonképpen széles skálájú analízis, amelynek szintézise nagyon érdekesen adva van a könyv elején. Az első néhány oldalon már „készen” állanak előttünk alakjai. Az olvasó tisztán látja őket, de érzi, hogy olyan beállításban léptek elé, hogy az író feladata épen ezen a ponton kezdődik. S valóban Kassák itt is kezdi el a regényt, amelyben az elejétől a befejezésig csak analizál. Szétbontja emberei cselekedetét, kifejti minden lépésük összetevőjét és eredőjét, lemezteleníti azt, ami az első pillanatban felöltözve mutatkozik meg előttünk.

Kétségtelen, ebben az analízisben az alakok s különösen a főhős alakja néha elmosódik, de bizonyos, hogy az embereknek egymásra és környezetükre gyakorolt hatása annál élesebben domborodik ki előttünk. Kassák nem naturalista, alakjai élnek s ez a regény sajátos felépítése mellett tartózkodóan finom s mégis határozott stílusának eredménye is. Kemény, szinte kikalapált mondatokban ír. A szavak drámai erejét különösen a két utolsó fejezetben fokozza fel. Itt már szinte szűkszavú. Rövid, kijelentő mondataiban, pontos meghatározásaiban fojtottá válik a regény, mint Benczés Zsolt körül a levegő, mely egyre elviselhetetlenebb lesz részére.

Az „Akik eltévedtek” továbblépés azon az úton, amelynek eleje a „Télep” c. regénnyel kezdődött s amelynek kiemelkedő állomása volt a „Három történet”. Minden ízében mai, korszerű írás ez az új könyv. Benczés Zsolt ugyan nem típusként van megrajzolva, de ellentmondásai, jelleme és sorsa, Kassáknak a ma uralkodó s a Benczéshez nagyon is hasonló embertípusáról vallott felfogását tükrözi.

Gró Lajos

(Népszava kiadás. 1936.)

A könyv igényei nem lépik túl a cimben megadott kereteket. Buchinger, aki az októberi forradalomban a szociáldemokratapárt vezető-ségi tagja volt, csak azt mondja el, amit személyesen megélt. Az ezen túl-lépő kommentárok, társadalomelgondolások, elméleti fejtegetések néhol egyoldalúak, sokszor mentegetőzősként hatnak és épen szocialista szempontból bizonytalanok. Beállításában az eseményeknek nincs elég mély történelmi perspektívája. Nem összefüggéseket, hanem adatokat közöl. És ezzel önkéntelenül, nem az októberi forradalom külső esemé-nyeire, hanem a munkásmozgalom akkori belső helyzetére világít rá.

A szerző tehát akaratlanul is nem a forradalom, hanem a nemzetközi munkásmozgalom tragédiája mellett tanuskodik. De ez az elhatárolódás, ami első pillanatban hátrányosnak tűnik, végeredményében a könyv előnye lesz. Mert Buchinger a pártirodalomban szokatlanul őszintén, szépitgetés nélkül tárja fel az eseményeket. Főként azt, hogy a háború kitörésekor és annak vége felé is, a munkásság nemzetközi szolidaritása a valóságban egyáltalában nem létezett. Ez nem új megállapítás, de a szerző új és megdöbbentő adatokkal támasztja alá ezt a tényt. A há-ború vége felé sűrűn megisméltődő tárgyalások bizonyítják, hogy az egyes pártok mennyire nem tudtak felülemelkedni a sovén érdekeken úgy, hogy a józan országos szempontokat össze tudták volna egyeztetni Európa egyetemes érdekeivel. Buchinger keserősége jogos, amikor azt állítja, hogy az ántánt és a kisántánt a magyar szociáldemokráciát tette felelőssé például az uralkodó osztályok nemzetiségi politikájáért. De ho-gyan is volt ez lehetséges? A franciák, a csehek, a románok miért azonosí-tották magukat ebben a kérdésben uralkodó osztályaikkal? Erre a kérdésre Buchinger nem felel. És a német, az osztrák, a magyar pártok miért nem tudtak elég eredményesen küzdeni saját területeiken? Ezt a szerző a de-mokrácia hiányával és a parasztkérdés megoldatlanságával próbálja magyarázni.

Ez kétségtelenül igaz, de csak részben és csak a központi hatalmak pártjaira érvényes. Holott a könyv az egész európai munkásmozgalommal foglalkozik. Volt tehát valami olyan általános érvényű belső gátlás is, amely megakadályozta, hogy a szocializmus eredményesen vegye fel a harcot az eseményekkel. Ezt a belső gátló okot ma már részben az ak-kor is háttérbe szorult kulturális és pszichológiai tényezőkben látjuk. Részben pedig annak a szervezeti formának a hiányában találjuk meg, amely alkalmas lett volna arra, hogy gazdasági és társadalmi vonatko-zásokban, az adott történelmi helyzethez viszonyítva, felváltsa a rend-szert. A munkásság szervezeti formái, amelyek a szervek tartalmát is meghatározták, bármilyen nagyok voltak az ellentétek, társadalmi-lag hasonultak az uralkodó keretekhez. De ugyanekkor nem vették tudom-ásul az egyes országok történelmi tradícióit, gazdasági adottságait úgy, hogy azzal minden lépésükben eredményesen számolhattak volna.

munka

A külső körülményeket, az adott történelmi helyzet erejét nem lehet figyelmen kívül hagyni.

De a sok közül például ez a nagy ellentmondás legalább olyan mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a pártok a háború befejezésekor maguk is összeomoljanak, mint a demokrácia hiánya.

A Tanuvallomás erre nem tér ki. Ellenben idézi dr. Pollák Illést, aki a háború vége felé figyelmeztette őt, hogy a jövő azoké lesz, akik megnyerik a békét. Buchinger nagyon őszintén bevallja, hogy a szociáldemokrácia elvesztette a békét. Ma már érthető tehát, hogy a háború utáni időkben, a látszólagosan előretörő munkásmozgalmon keresztül hogyan érkeztünk el a Harmadik Birodalomig. Az út egyenes és az összefüggés ha nem is minden pontján, de sok vonatkozásában elég világos. Ez az objektivitásra törekvő könyv minden fogyatékosága mellett is sokban hozzájárult a dolgok tisztázásához, s így elősegíti a ma szükséges átértékelést. Ebben rejlik aktuális jelentősége.

Gró Lajos

Murányi-Kovács Endre: Börtön

Nem a kezdet nekilendüléseivel küzködő költészet ez. Tisztult, zárt versek szólnak az olvasóhoz. Az irodalmi kultúra és a humanista állásfoglalás minden szövegében benne él. Sok irodalmi hatás férkőzik a harmonikus ívelésű sorok közé, de a heinei, kassáki és egyéb motívumok azonnal áthangolódnak a költő sajátos hangszerelésébe, amely eleve kizárta a nagy szenvedélyeket és az aktivitást és így nem enged semmit kritikátlanul felszívódni. A hatások átszűrődnek a költő egyéniségén és csak mint közvetett kulturális természetszerűségek jelentkeznek. Korunk komplikált és fájdalmas problémáit mélyen átérzi hangulataiban, de soha nem esik bele a résztvevő diszharmonikus keresésébe. A legkétségbeesettebb kép is plasztikus nyugalommal vetitődik fel, a legrezignáltabb hang is mértéktartó finomsággal áll meg a felbontó destrukció határán. Rezignáltsága nem a fáradt, megpróbáltatásokon átesett aktív ember rezignációja, hanem valami eredendő objektív lírai hajlam, amely nem engedi másként láttatni a világot. A szubjektív elfogódottságnak nyoma sincs nála.

A témában rejlő feszültségeket belesimítja a kultúra és humanitás kettősségébe, hogy azután a tartalom és forma szokatlanul egységes összehangolásában, képeinek befejezettségében mindent feloldjon, anélkül, hogy ezzel belekényszerítene magát valamilyen formai sablonba. Lírája nem hallgat el semmit a belső fájdalmak és a külső reménytelenségek sajátos viszonyából, de tudatosan le is számol azokkal.

„Hozzád szólok hát, ki szerszámomat elástad mélyen és kezvedben fegyvert szorongatsz. Védtelen állok itt előtted és megsebezve, de megkérdem: vajjon diadal-e néked az én méltatlan gyalázatom!” — mondja a kötet legjellegzetesebb versében, dokumentálva objektív humanizmusát.

A kötet néhány verse: Az asszony így szól Afrikában, Esti szonáta, Tárogató, Találkozás, mélyen megrendítenek a várakozások és keresések óráiban. A maga egészében még nem visz el a költő igazi varázslatával új utak és elképzelések felé, de lefojtott ereje és fejlődésének lehetősége kétségtelen. Montaigne szerint a természet nem a tudásra, a felismerésre féltékeny, hanem a szenvedélyes aktivitásra. Murányi-Kovács Endrének minden eszköze megvan ahhoz, hogy fejlődése során ne csak felérezze a világot, de a természetet is féltékennyé tegye.

1599

Havas Endre

A szocialista átértékelés kérdéséhez

(Az alábbi cikket eredetileg a „Gondolat” szerkesztőségéhez nyújtottam be, ahol azonban elvi szempontból nem voltak hajlandók közölni; ezek után a „Munká”-hoz fordultam és helyet kaptam megjegyzéseim számára.)

Kedves Nagypál István! Két érdekes cikket olvastam legutóbb a „Gondolat” hasábjain. Az egyikben őszinte magabiztossággal rajzolta meg nemcsak a saját maga, hanem általában a fiatal szocialista intellektuellek vándorútját az elmúlt évek zürzavaros, fájdalmas és problémákkal telített útvesztőin át, — a másikban pedig, amely ösztönösen túlnőtt az egyszerű kritika keretein, már kevesebb biztossággal ugyan, de egy olyan kérdést érintett, amelyhez mindeztideig senki sem mert nyulni.

Azzal, hogy ezt a két cikket megírta, bizonyos kérdések megvitatásának lehetőségét nyitotta meg. Hiszen mi itt Magyarországon is talán már régen érezzük és tudjuk, hogy az idők nagyon megváltoztak, de még nem mondtuk ki a változásnak ezt a valóságát őszintén és minden irányban. Talán már tudatára ébredtünk, hogy olykor milyen kellemetlen a hátunk mögött a múlt, ezer hibájával és ferde ösvényeivel, de még nem beszéltünk arról, hogy miért és milyen szempontból. Talán már gondoltunk arra, hogy jó volna tisztázni a fejlődés útját, de eddig inkább csak a jelen érintkezésének udvarias gesztusai láthatók a színen. Pedig csak akkor tudjuk gáttalanul együtt építeni a jövőt, ha nem felejtünk el beszélni a múltról és ha rávilágítunk arra, hogy milyen körülmények között jutottunk el ahhoz a jelenhez, amelyben ma kászálódunk. Nem éltük meg az új idöket. Hiányzik a közvetlen átélés mindennél fontosabb rekvizituma. Még elmosolyodunk finoman akkor, amikor a párizsi „Humanité”-ban azt olvassuk, hogy „a mi kedves szocialista elvtársunk, Leon Blum” és — habár ez Franciaországban már megélt és közvetlen valóság — mi, mintha nem találnók elég természetesnek, hogy a testvérpárt lapja ilyen hangnemben ír a szocialista miniszterelnökről.

Végtelenül távol szeretnénk érezni a szociológiai és pszichológiai történések ezer változata után az egymás iránti gyűlölet idejét és éppen az el nem intézett problémák és a jövő sokszor homályos perspektívája miatt néha mégis bosszantó és kényelmetlen ennek a korszaknak a közelsége.

munka

Mindezek azonban ezubjektív természetű tényezők, amelyeket egyikünk erősebben, a másikunk kevésbé erősen érez. Sokkal tisztábban mutatkoznak meg a maguk valóságában a tények. Az egymásra utaltságunk, a faizmus által exponált egymásratalálásunk, a változások tényei, amelyekben, mint a történelmi fejlődés objektív, kérlelhetetlen tükrében mutatkoznak meg az előbb említett érzések. Az utóbbi évek történelme ránkdőbentette elásott, megkötözött érzelmeinket és felszínre hozta nemcsak az objektív helyzet felismerésének szükségszerűségét, hanem szubjektív, kőszá érzéseink őszinte megnyilatkozásának kényserét is. Mindazonáltal Magyarországon még ezek a szükségszerűségek és kényserök sem jutottak túl — valljuk be őszintén — a külföld leutánzásán és szinte csak másolói letünk a másutt megnyilatkozó szellemnek. Most sem a magunk megoldatlan problémáiból, saját multunkból és jelenünkől indulunk ki, hanem a spanyol és francia népfrent által teremtett gondolatkörből. Ezt is le kell szőgeznünk, nehogy észrevétlenül átlendüljünk egyik végletből a másikba.

Ezért volt jőleső először az őnvallomása és azután az a könyvkritika, amelyben irodalmi észrevételek közepette felveti, hogy Kassák Lajossal szem egészen úgy van minden, ahogy azt egyes munkásmozgalmi körök látták és láttatták. „Ma, amikor elérkezett a szellemi revízió és az erők őszeszfogásának korszaka, aktuális a „Kassák kérdés“ (elsősorban irodalmi nézőpontból való) eddigi megítélésének újrafogalmazása is“, — írja és ezzel régi sebeket nyit fel.

Távolról sem őleli fel ez a két cikk mindazt, ami megvitatandó (hiszen ez elsősorban a szociológusok és politikusok feladata), de mindenetre felvetette a munkásmozgalmi lelkiségének, a mozgalom belső problematikájának főbb mozzanatait és úgy érzem, nem véletlen, hogy ezzel kapcsolatban őnvallomásának megírása után először a „Kassák kérdésnél“ áll meg. Mindaz, amivel őnvallomásában leszámol és mindaz, amiről ott, mondhatnám, végre kisse szabadabban beszél, nagyrészen őszeszfűgg Kassáknak a munkásmozgalmi háborúutáni korszaka folyamán vallott és annyira támadott felfogásával. Csakhogy, amíg az őnvallomás egy olyan időpontnak a terméke, amely várta ezt a hangot, amely, hogy őgymondjam eleve biztosította bizonyos körökben a népszerűségét, addig Kassák elébe ment az időnek és akkor mondta mindezt, amikor valahol legbelül ezt érezték ugyan a fiatalok, de merőben másként eselekedtek. Nem próféta volt, aki megjősolta, hogy ide fogunk kilyukadni, hanem illúzió nélkül gondolkodó szocialista, aki nem tudta helyeselni a gyűlölködést és felhívta figyelmünket arra, hogy egymás helyett inkább a közös ellenség ellen harcoljunk. Ha visszahajolok a múltba, éppen azért idézhetem ezeket az áldatlan napokat, mert jőmagam is szembenálltam Kassákkal, akit akkoriban oportunistának neveztem csak azért, mert gondolatvilágát nem tudtam őszeszegegyeztetni hitteljes dogmámmal, amelyért élni és halni akartam nemcsak az uralkodó osztályok, hanem tőlem árnyalatban eltérő osztályos társaim ellen is. „Egy hitvitázó széles kedvével adtam tovább frissen szerzett hitvallásomat másoknak és még bennem is vérré nem vált test volt a szocializmus hatalmas gondolatrendszer, amikor prozelitákat igyekeztem szerezni és mindenkit meggyőzni, mindent megmagyarázni“ — ezt a maga

önvallomásából idézem, amelyben így ír saját magáról, rólam és mindannyiunkról, akik „hajlottunk a szimplizmusra és a dogmák kényelmes magyarázataira“. Milyen szűk világ is volt ez, nemcsak illúziójában, ahogy lelkes dalokkal elénk varázsolta a közeli forradalmat, hanem gyakorlatban is, amint eltöltte magától minden testvéri kezét és türelmetlenségével mindenkinek felett diadalmas akart lenni.

De vajjon elegendő-e, hogy egy önvallomásban, az intellektuel irodalmilag megengedett elmefuttatásai közben elmondjunk egyet-mást és a régi kérdések átértékelését úgy értelmezzük, hogy most már a múlt elszámolása nélkül a jelen kérdéseire nyulva együttműködhetünk?! Szembenézni a jelen problémáival — ez a kíváncsi mindenestre dicséretreméltó, de a mai Magyarországon, így önmagában, gyökértelenül eleve halálraítelt vágyakozás. Franciaországban is a fasiszta veszedelem jelentkezésére kerültek együvé a különböző beállítottságú antifasiszták — vethetnék közbe erre az aggodalmaskodásra —, de akik ezt mondják, elfelejtkeznek arról, hogy ott soha nem történt suba alatti egyezkedés, hanem mindig nyílt színen tárgyalnak meg mindent és a múltól már csak azért sem feledkezhetek meg, mert hiszen a szakszervezeti egység helyreállításától kezdve az írókongresszus megszervezéséig minden egységtörekvés a múlt részletes megvitatásán keresztül jött létre.

Nem is arról van szó, hogy a múlt értékelését illetően minden kérdésben megegyezünk, — hiszen ez majdnem lehetetlen —, hanem csupán arról, hogy ne kerüljük meg gyáván ezt a múltat és ne álljunk úgy a sok megpróbáltatáson keresztül ment szocialista munkások és intellektuelek elé, mint akik az ő hátuk mögött és tudtuk nélkül, egyik napról a másikra hirtelen „együttműködünk“. A jelen egysége nem lehet csak a beavatottak egysége, mert a múltat mindenki átélte és úgy, ahogy mi ketten emlékezünk az elmúlt évek mozzanataira, bizonyára más is emlékezetében hordja azokat a „megítéléseket“, amelyeknek „újrafogalmazását“ kritikájában maga is kívánatosnak minősíti.

A szocialista kultúra, szocialista nevelés és az objektív valóság értékelésének kérdései azok, amelyeknek megmérése a múlt felhánytorgatása kapcsán aktuálissá válik. Kassák jelentőségét, szerepét csak ezeken a szorosán hozzátartozó kérdéseken keresztül tudjuk megvilágítani és az együttműködéshez is csak ezen az úton juthatunk el.

Gondoljunk csak arra az időre, amikor a mozgalmi dogmatizmus a humanista Romain Rolland előtt is be akarta csapni az ajtót; Barbusse, ez a fanatizmusában kiméletlen, lázas író, szenvedélyes levelekben próbálta bebizonyítani Romain Rolland „ellenforradalmiságát“ és Romain Rolland akkor azt mondta: „Nincs olyan párt és nincs olyan ember, aki lezárhatná előttem a forradalom kapuit“. Hiába igyekeztek előtte „világossá“ tenni, hogy Gandhi, ez a passzív forradalmár „az angol imperializmus bérence“, ő, a független szabad szellem, aki mindég szívesen használta az „előfutár“ nevet, a szűk kereteken túl Gandhi szociológiailag elhibázott kísérleteiben is éppúgy meglátta a vágyódó, változtatni kívánó embert, mint az orosz építés masszív ideológiájának képviselőiben. Sem Gandhi, sem az oroszok nem értették meg egymás törekvéseit, de Romain Rolland megértette

mindkettőt, mégha a valóság talaján az oroszokban jobban is bizott. Romain Rolland és Barbusse kibékülése azonban szintén nem a kulisszák mögött ment végbe. És ha az ellentétes kérdésekben talán sohasem egyeztek meg egészen, a történelem nagy figyelmeztetésének idején a problémák őszinte, nyílt feltárásán át az egymásrautaltság ismét összehozta őket. Kassák Lajos és a magyar munkásmozgalom egyes képviselői között a magyar helyzetben erősebben kiütöző ezer kérdés körül viharzottak a nagy ellentétek. Ezeket az ellentéteket azonban soha nem tárgyalták meg egészen, mert a felszólalások legtöbb esetben a bizalmatlanság fojtó légkörében a legsúlyosabb politikai támadásokban értek véget. Ne bocsássuk meg egymásnak a multat és ne bocsássuk meg önmagunknak sem. A megváltozhatatlan multat éppúgy magunkban hordjuk törekvéseink közben, mint a még alakítható jövőt.

Vannak, akik az általam hibásnak tartott multbeli irányvonalat, mint az akkori helyzetnek tökéletesen megfelelő felfogást értékelik és véleményük megváltoztatását a történelmi helyzet megváltozásával indokolják. Nem kívánok a történelmi fejlődés komplikált mechanizmusának magyarázatába bocsájtkozni, mert ez már nem tartozik jelen soraim problémakörébe, de erre a felfogásra mégis kénytelen vagyok azt a kérdést megkockáztatni, hogy vajjon az új történelmi helyzet létrehozásában a multbeli irányvonalnak semmiféle szerepe nem volt?! Vagy ennyire el lehet választani a történelmi valóságot az ideológiai felülépítménytől?

Az összes kérdések felszínrehozása esetén természetesen ez a kétség is felmerülne és ha nem is egyeznénk meg az eredendő hibák és kölcsönhatások értékelésénél, az egymáshoz való közeledés a közös cél érdekében egészen biztosan elmaradhatatlan lenne, nem beszélve arról a termékeny hatásról, amit az elgondolások bátor felvetése a jövő szempontjából jelenthetne.

A haladó polgársággal való együttműködés a fasizmus ellen megtörténhetik a sajátos érdekek és szempontok pillanatnyi elhallgatásával, de szocialisták körében lehetetlen a mult terhes feszültségének tudatával egymásmellé állni, mert ez önmagunk megcsufolásával lenne egyenlő. Kassák függetlenségének kihangsúlyozásakor azt is mindig kihangsúlyozta, hogy a szocializmuson belül és a szocializmusért független. Nem kötelezte le magát a pártoknak, de igenis lekötötte magát a szocialista gondolatnak és ezért vele szemben nem lehet a küzdelmekkel telt multról megfélemedezni anélkül, hogy újra a mult hibáiba ne essünk, már csak azért is, mert ez a mult szinte a számkivetést jelentette a számára. Ugy, ahogy a saját népét igazán szerető emigráns író sokszor hazafiatlannak nevezik, mert nem egyezik meg népe pillanatnyi kormányzati rendszerével, Kassákot „renegátnak“ mondta a munkásmozgalom egy része, mert a pártok jelzavait illuzióknak merte nevezni. Felfogásáról lehetnek különbözők a vélemények és bizonyára ő sem volt mentes a hibáktól, de mindennek ellenére is a hevenyészett felemlítés után, helyesnek tartanám a konkrét tényeszerű megvilágítást annak, hogy milyen szempontból volt „sokhelyt szűken látó“ és miben nyilvánult meg „korlátozott látásmódja“. 1922-ben a „Ma“ című folyóiratban Kassák a következő sorokat írta: „Mi nem

adunk igazat a kommunista párt önmaga dicséretének csak azért, mert ő minden „bűnt“ a szociáldemokraták hátára varr és nem tartjuk magunkat „büntelenekeknek“ csak azért, mert a kommunista pártnak is van „bűne“, bizonyítékául annak, hogy eleve leszámolt önmaga és mások csálhatatlanságával. Szocialistáknak nemcsak, hogy nem szabad elhallgatniok egymás „bűneit“, hanem kötelességük — de természetesen mindenkor szocialista megbecsüléssel és nem egyéni, vagy vélt pártérdek szemmeltartásával — azokat egymásnak megmondani. Ezt azonban csak a jövőben tehetjük meg, mert a múltban az apró érdekek az „ellenforradalmiság“ vádjával illették a „pártbűnök“ kritizálását. Sok harc és ellentét után most a maga Vallomásának önkritikai állásfoglalása bizonyos fokig mégis elégtétel Kassák számára. Döbbenetesen tárja elénk, hogy a maga szocializmusa — akárcsak az enyém — nem szocialista emberréérés volt, hanem „az ösztönös, ősi gyökerű lázadás kapott értelmi keretet“, „A lázadás formát kapott és a forradalomban próbálta kiélni a még mindig csitítatlan, lüktető sérüléseket“. — Menekülés volt ez és a — dogmatikus pártok emberfaló gépi mechanizmusa ezt nem vette észre. A pártok ekkor alagutak voltak, ahova az idők „sérüléseit“ szaladtak kiheverni a menekülő fiatalok csak azért, hogy a másik oldalon újra kifussanak a bizonytalan idők viharába, mert az alagutakban nem volt szabad levegő.

Hány megrokkant, elveszett fiatal tudnék felsorolni! Pedig ha törődtek volna ezekkel a fiatalokkal, a bennük rejlő teremtőkészséget és vágyakozást a jobb iránt, sok mindenre fel lehetett volna használni értük és a szocializmusért.

Kassák ezt már régen észrevette és nem tartotta egyszerűen elvetendőknak a pártkereteket, — ahogy azt sokan gondolták —, hanem meg akarta tölteni azokat tartalommal. Ennek értelmében vetette fel 1930-ban a „Munka“ II. évf. 11-ik számában a Szocialista Munkás Szabadiskola gondolatát és követelte intézményes megvalósítását. „Ebben a mozgalomban — írja — örömmel vállaljuk elődünknek Szabó Ervint, az etikusan emberi, tudományosan képzett, megingathatatlanul harcoss marxistát“. Irja továbbá: „Ha elgondoljuk, hogy a szocializmus nem érzelmi romanticizmus, hanem tudományos elgondolás, akkor könnyen megérthetjük, hogy a szocialista munkásmozgalom komoly, teoretikus alátámasztás, ideológiai iskolázottság nélkül el sem gondolható... Minden aktív elvtársnak a dolgok és helyzetek tisztánlátásához szüksége van az elméleti alapok kiépítésére és tudatosítására. Ennek megvalósításához egyetlen módszeres eszköz: a Szocialista Munkás Szabadiskola“. De ugyanezt a gondolatát részletes formában, pontokba foglaltan már 1924-ben, „Álláspont“ című brosurájában is megtalálhatjuk. Elismerte, hogy a pártok szerves tartozékai a szocializmus mozgalmának és éppen ezért mint szocialista és mint művész küzdött azért, hogy a pártok keretei embernevelő tartalommal teiitessenek meg.

„Válasz sokfelé és álláspont“ című cikkében („Ma“ 1922. VIII. 30.) így ír egy szocialistához: „Ha kritikát mond, az soha maga ellen az intézmény ellen, hanem annak keretén belül hangadó személyek ellen szóljon. Az intézmény etikai kimélyítéséért, a szüklátókörségből vagy

egyéni mániából született dogmák ellen — a forradalom előkészítéséért és a kivivott eredmények megtarthatóságáért“.

Az eredmények megtarthatósága azonban az emberek magatartásától függ és az a szinte elképesztő fluktuáció, amely az utolsó évtizedben a pártok keretein belül lejátszódott, azt mutatta, hogy a pártok cselekvőképességét nagyrészt az a fojtó légkör okozta, amely az embereket a pártokból való menekülésre is kényszerítette.

Havas Endre

(Folytatása következik.)

Bánáti Oszkár:

Áfonya (versek)

Munka kiadása

Keleti Jenő:

Asszony és kenyér (versek)

Munka kiadása

Murányi-Kovács Endre:

Börtön (versek)

Munka kiadása

Akik eltévedtek

Kassák Lajos új regénye

Cserépfalvi kiadása

munka

társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: kassák lajos ● felelős kiadó: falus ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: budapest, VI. bulcsu-u. 19. II 7. ● csehszlovákiában: jelen mihály, bratislava, Prayova 8. ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.